

ศาสนสมเด็จ

ลายพระหัตถ์

สมเด็จพระเจ้าพวกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

และ

สมเด็จพระกรมพระยาจักร์ราชานุภาพ

(ภาค ๕๐)

พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
หลวงจ้านงบริรักษ์ (เปลา เขียมอักษร)

ณ เมรุวัดหัวลำโพง

๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๓

คำนำ

เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพ หลวงจางงบริรักษ์ (เปตา เขียมอักษร) กำหนดงานในวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๐๓ ณ เมรุวัดหัวดำโพง พระนคร นางชุบ เขียมอักษร ได้มาแจ้งความจำนงค์ขอเจ้าหน้าที่หอสมุดแห่งชาติ ขออนุญาตจัดพิมพ์สำเนาสมุดเก็บบท ๕๐ เพื่อแจกเป็นอนุสรณ์กรรมดีสถาปนาความยินยอมอนุญาตให้จัดพิมพ์ได้ตั้งประสงค์

หนังสือเรื่อง สำนวนสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ กับสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงมีใตคอบกน ในบทปลายแห่งพระชนมชีพ เมื่อทรงว่างภาระทางราชการงานเมือง และทรงพักผ่อนอย่างเงียบ ๆ พระปรีชาสามารถของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอทั้งสองพระองค์ ย่อมเป็นที่รู้จักอยู่ทั่วไป ในหมู่นักศึกษาโบราณคดี ศิลปะ และวรรณคดี ฉะนั้นผู้ที่สนใจในแขนงวิชาเหล่านี้ จึงนับถือ สำนวนสมเด็จพระเจ้าเป็นประหนึ่งกุญแจที่จะไขไปสู่ความสว่างในปัญหาต่าง ๆ ไม่น้อยทีเดียว สำนวนสมเด็จพระเจ้ามออยู่มากด้วยกัน กรมศิลปากรเคยนำลงในวารสารศิลปากร อันเป็นวารสารเผยแพร่ความรู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ ซึ่งเป็นงานของกรมศิลปากร เริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๐ เป็นต้นมา เมื่อตีพิมพ์ในหนังสือวารสารศิลปากรแล้ว ก็อนุญาตให้ผู้มาขอพิมพ์หนังสือจากต้นฉบับของหอสมุดแห่งชาติ คัดลอกพิมพ์เป็นภาค ๆ ไป ในปัจจุบันนี้ได้รวม ๓๘ ภาค สำหรับภาคนี้ เป็นภาคที่ ๕๐

คำปรารภ

คุณพ่อเคยรับราชการในกระทรวงมหาดไทย ไม่ทราบว่าคุณตำแหน่ง
อะไรแน่ ซึ่งระยะเวลาไม่กี่ปี หลังจากนั้นก็ได้รับพระกรุณาให้มาปฏิบัติ
การกิจส่วนพระองค์เสด็จในกรมฯ สืบเสด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุ-
วัดติวงศ์จนถึงตำแหน่งปลัดกรม คุณพ่อชอบเป็นตัวของตัวเองโดยเหตุ
และผล ซึ่งการดูหมิ่นเหยียดหยาม มั่นตั้งขยันขันแข็ง ซื่อสัตย์สุจริต
เมื่อคุณเริ่มตั้งโรงเรียนศรีอยุธยา ท่านก็ให้ความเห็นว่า "เป็นผู้หญิงอย่า
ทำเฉย ถ้ามากแปลก ๆ พอมันพอใช้แล้ว" แต่คุณก็เสียดายความจำ
เป็นให้ท่านทราบ ท่านก็นิ่งและทนดูการกระทำมาจนถึงแก่กรรม โดยมี
เคยกล่าวถึงการดำเนินการเฉย ทั้งยังได้มีเมตตาเอาเพื่อคอกครูและนักเรียน
โดยสมควร นี่เป็นหัวใจแท้ของคุณพ่อ แม่ท่านมีอายุถึง ๘๘ ปี ร่างกาย
หมดสภาพใช้การไม่ได้ คิดว่าคุณก็อยากจะขอกราบเท้ารับใช้อยู่อย่างนั้น
เพื่อเป็นเครื่องอบอุณใจ แต่สังขารใดเล่าจะคงสภาพระทมพระพุทธรูป
ต่อไปได้

หนังสือ "ตำนานสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช" ของคุณพ่อคุณแม่ เพราะ
เห็นว่า เป็นหนังสือที่มั่งคั่งประโยชน์ และที่สำคัญที่สุดเพราะเป็นพระนิพนธ์
ของเสด็จในกรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ทรงมอญด้วย สืบกับที่คุณพ่อเคยได้
ฟังพระบารมีของพระองค์ท่านมา และในโอกาสที่ หม่อมโต (ม.ร.ว.หญิง
โต จิตรพงศ์ ในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์) ยังทรง
เมตตาบรรพทานคำไว้อาสย ซึ่งนับเป็นเกียรติแก่คุณพ่ออย่างยิ่ง ขอกราบ
เท้าเป็นพระเดชพระคุณไว้ด้วยความทราบซึ่ง ในความกรุณา

คตอตรา ยะเวตาทักุณพ้อป้วยจน ถึงแกกรรม และพระราชทานเพลิง
 ศัพน์ ได้รับความเมตตากรุณาจากท่านเจ้าคุณ พระปลัดสนาคมุนี เจ้าอาวาส
 วัดหัวตำ โพง และพระภิกษุสงฆ์ ในวัดนั้นอนุเคราะห์เกือบทุกประการ
 เป็นพระคุณอย่างที่สุด นอกจากนี้บรรดาครูทุกคนแห่งโรงเรียนศรีอักษร
 ก็ช่วยเป็นกำลังอย่างดี ท่านพระครูปลัดดัดวฒนัตถคุณ วัดพระเชตุพน ฯ
 ได้ช่วยเป็นธุระ ในการจัดพิมพ์หนังสือนี้ ขอกราบขอบพระคุณ และขอบ
 คุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

ขออำนาจกุศลบุญราศัตใดคง ใจอุทิศแด่คุณพ่อทรรก ึ่งเป็น
 พดอปัจจัยให้คุณพ่อได้รับแต่ความดีในสวรรค์ชั้นฟ้าเทอญ ฯ

บุญชัย เอี่ยมอักษร

โรงเรียนศรีอักษร

๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๓

คำไว้อาลัย

ของหม่อมราชวงศ์ โต จิตรพงศ์

ในสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์

นางกิมเหตง เอี่ยมอักษร ขอให้ข้าพเจ้าเขียนคำไว้อาลัยให้แก่
หอดวงจันทร์บริรักษ์ (เปตา เอี่ยมอักษร) ผู้ซึ่งถึงแก่กรรมไปแล้ว
เมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๐ เพื่อจะได้ลงในหนังสือพิมพ์แจก
แก่ญาติมิตรเป็นที่ระลึกในโอกาสพระราชทานเพลิงศพ ข้าพเจ้ายินดี
เขียนให้ด้วยความเต็มใจ เพราะทั้งหอดวงจันทร์บริรักษ์ผวายนมกิด ทั้ง
นางกิมเหตง เอี่ยมอักษร ผู้เป็นเจ้าของภักดี ได้คุ้นเคยอุปการคุณ
ต่อกันมาเป็นเวลายาวนานหลายสิบปีแล้ว และโดยน้ำใสใจจริงข้าพเจ้ามี
ความซาบซึ้งถึงคุณความดีของหอดวงจันทร์บริรักษ์อยู่เป็นอันมาก
ข้าพเจ้าเริ่มรู้จักคุณกตบหอดวงจันทร์บริรักษ์ ซึ่งขณะนั้นเป็น
นายเปตา เอี่ยมอักษร และนางกิมเหตง มาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๗ เมื่อ
จากสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ประสูติ เจ้าพระยาเทเวศร์
วงศ์วงษ์ (ม.ร.ว. หาดาน กุญชร) จึงเชิญเสด็จไปประทับอยู่ที่บ้าน
กตของเคยของท่าน เพื่อจะได้ทรงเปิดยมอากาศเสียบ้าง ก็ปรากฏว่า
ทรงพระตำราญมีพระอนามยศมบูรณชน ด้วยคตของเคยถ่มย่นนึ่งเป็น
ท้องนาแต่ละส่วนมักอยู่เป็นส่วนมาก จึงมีอากาศไปรังส่ำบายและเงียบสงบ
ปราศจากสิ่งรบกวน แต่ไม่ไกลจากพระนครมากนัก การคมนาคมก็

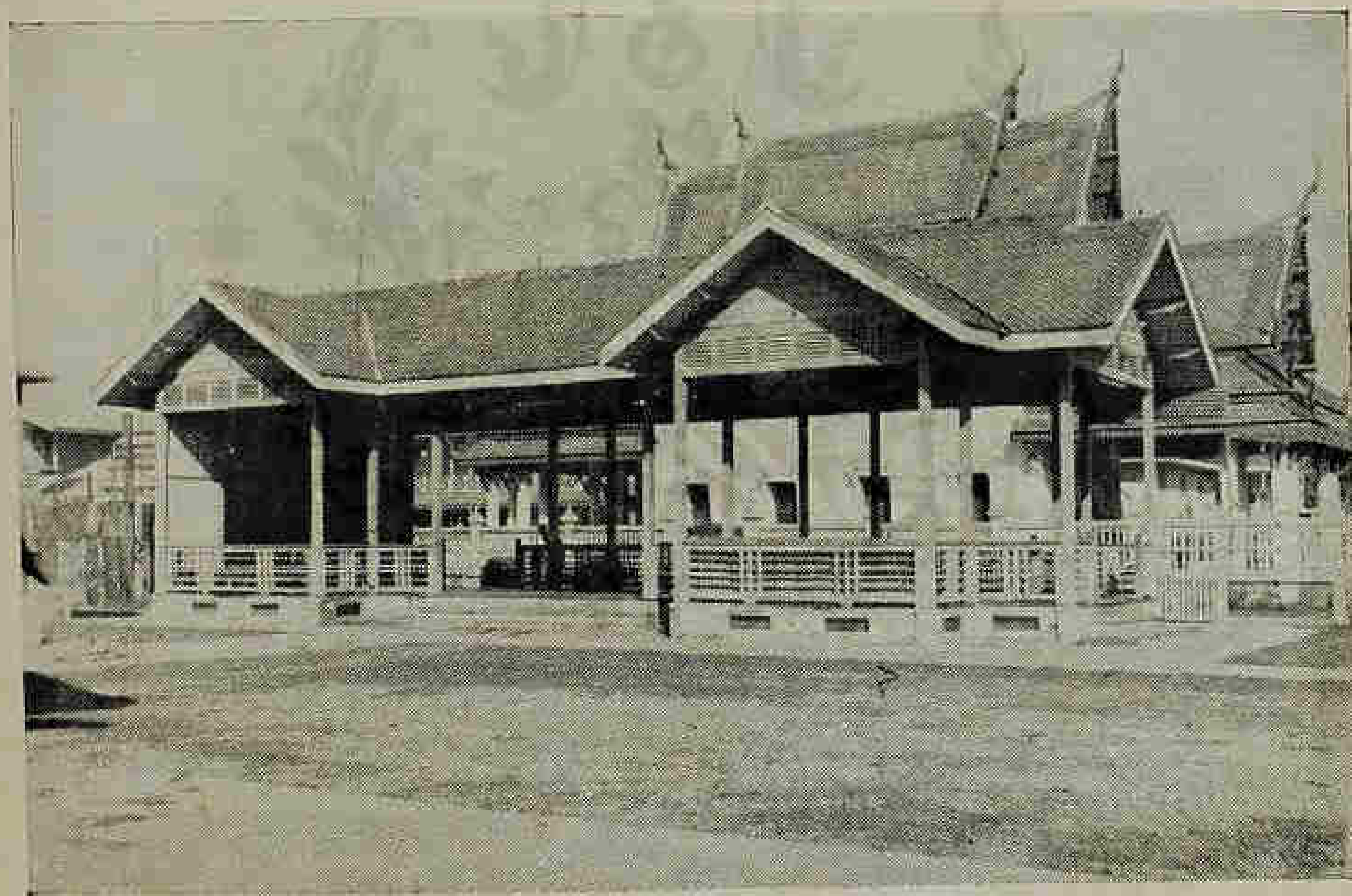
หลวงกำนงบริรักษ์ (เฟลา เตียมอักษร)

๒๔๑๑ - ๒๕๐๐

กุฎีศรีอักษร สร้างถวายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕

ราคาประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ บาท

ศาลาจ้างบริรักษ์ พ.ศ. ๒๔๘๘

คุณหลวงจ้างบริรักษ์ บริจาคทุนเริ่มต้น ๓๐,๐๐๐ บาท

ประวัติย่อ

หลวงจ่ามงบริรักษ์ (เปลา เขียมอักษร)

ชาต: วันอังคาร ๗ ค่ำ เดือน ๗ ปีมะเมีย ตรงกับเดือน
มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๓ ณ ตำบลเจริญพาว์นี้ อำเภอบางกอกใหญ่
จังหวัดธนบุรี

มรณะ: วันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๐๐ อายุ ๘๘ ปี ๕ เดือน
เป็นบุตรคนโตของ ขุนพรหมอักษร และ นางคัม พรหมอักษร มี
พี่น้องรวมกัน ๓ คน คือ

๑. นายเปลา เขียมอักษร (หลวงจ่ามงบริรักษ์)

๒. นายชน เขียมอักษร

๓. เจ้าจอมเนี้ย (ในรัชกาลที่ ๕)

ถึงแก่กรรมแล้วทั้ง ๓ ท่าน

หลวงจ่ามงบริรักษ์ (เปลา เขียมอักษร) เมื่ออายุครบบรรพชา ได้
อุปสมบทที่วัดเทพศิรินทราวาส อยู่ในสมณเพศ ๒ พรรษา แล้วลา
สิกขาบท ได้มาตั้งงานกับนางกิมเหลง เขียมอักษร แล้วได้เข้ารับราชการ
ในกระทรวงมหาดไทย ต่อมาได้ย้ายไปทำงานในสมเด็จเจ้าฟ้ากรม
พระยานริศรานุวัดติวงศ์ พระองค์ทรงชุบเลี้ยงและแต่งตั้งให้เป็นจางวาง
ขุนพลพรรคภักดี และต่อมาได้เป็น หลวงจ่ามงบริรักษ์ ตำแหน่งปลัดกรม
เมื่ออายุมากขึ้นและเกิดเจ็บป่วยบ่อย ๆ จึงหยุดงานออกจากหน้าที่ มาพัก
นอนอยู่กับบ้าน

ครั้นในวันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๐๐ ได้ป่วยลงกระทั่งเห็นด้วยโรค

อัมพาต เดินได้หืดฝอยแตก ได้ทำการรักษาพยาบาลอย่างสุดฝีมือ แต่
ไม่สามารถเยียวยาให้หาย ประกอบด้วยอายุชรามากแล้ว เมื่อป่วยอยู่
๕ วัน ก็ถึงแก่กรรมที่บ้านในโรงเรียนศรีอยุธยา ด้วยความสงบในท่าม

กตรางวงศ์าศาสนาญาติทั้งหลาย

เมื่อยังมีชีวิตอยู่ หัดงานงานบริรักษ์ เป็นสมณสังฆราชเร่ง

ชอบตุนก โอบอ้อมอารี มีจิตเมตตากรุณาต่อญาติมิตรทั่วหน้า ผู้ใด

ได้รับทุกข์ยากด้วยประการใด ๆ ท่านก็ได้ช่วยเหลือโดยคงรอยู่เป็นนิจ

ในการที่ท่านได้ถึงแก่กรรมจากไป เป็นที่เศร้าโศกอาลัยรักของ

ญาติมิตรและบรรดาลูกหลานโดยทั่วไป

สารสนสมเด็จ

ลำดับศักดินา

ขานเจ้า	๑. พระราชาชนทรขาน	สำหรับพระเจ้าแผ่นดิน
	๒. พระราชขานมีเจ้าดอง	สำหรับพระมหาลัทธิ
	๓. เทวขาน มังกรขาน	สำหรับพระราชเทวี พระอัครชายา
	๔. ขันขาน	ทอง สำหรับสมเด็จพระพุทธเจ้า
		นาก สำหรับพระอุปราช
	๕. ขานมาศ กตขาน	สำหรับลูกเชือกนเมือง
ขานขุนนาง	๖. กานหามเกา	สำหรับศักดินา ๓๐,๐๐๐ กนเมือง (เอก) ทั้ง ๕ สำหรับท้าว (ประเทศราช) นงเมือง
	๗. ขัน	สำหรับศักดินา ๓๐,๐๐๐
	๘. ขาน	สำหรับศักดินา ๓,๐๐๐

สารบัญ

กฏมนเทียรบาล

หน้า ๑๒

ในพระราชกฤษฎีกา

ตั้งหม่อมพระพิทักษ์

๑๓

พระอุปราช

๑๔

พระเจ้าตากสิน

๑๕

พระอัครมเหสี

๑๖

กฏมนเทียรบาล

หน้า ๑๓

ในอัยการบรรดาศักดิ์

หน้า ๓๐,๐๐๐ ในเมือง (ในกรุง)

๑๗

หัวเมือง

๑๘

หน้า ๕,๐๐๐

๑๙

หน้า ๓,๐๐๐

๒๐

หน้า ๓๐,๐๐๐ ก็นเมืองทั้ง ๕ ฝ่าย

๒๑

ท้าวเมือง

๒๒

หน้า ๓๐,๐๐๐ ก็นเมือง

๒๓

หน้า ๓๐,๐๐๐ ก็นเมือง

๒๔

กฏมนเทียรบาล

หน้า ๑๕๖

เครื่องราชูปโภค

พระอัครมเหสี

๒๕

พระมเหสี

พระราชเทวี

๒๖

พระอัครชายา

สำนวนสมเด็จพระเจ้า
กฤษมณเทยรบาล

หน้า ๓๓๕ ในพิชิตเบาะพัก

พระราชนิพนธ์

เทวยาน

ทิพยยาน

ยานมาศ

คำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๔๘๓

กราบทูล สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีนาถ

เปิดเตลิด

เมื่อวันไปจุดเทียนนวดพระราชทนต์พระเชตุพน ไปเห็นชั้นพระบาทพระ-
โตกนาคยื่นออกไปมากเป็นที ๑ แล้วไปเห็นพระนอนเป็นที ๒ ก็อย่าง
เดียวกนาคให้หนักไม่ชอบใจเสียนี้กระไรเลย ดูเป็นหยักคูกกาค คิดจะ
คงไม่ให้อ้อมไปเสียดายทางข้างหลัง นกถึงพระพุทธรูปชนแกะด้วยดีตามา
เทียบกนาคแกะพระองค์ย่นตอยไม่ได้ นกได้แต่แกะพระนั่งหลัง พระบาท
เบื้องหลังฝั่งเขาไปเสียในพระนั่งไม่ปรากฏให้เห็น นกไปออกกนกชนได้อย่าง

หนึ่ง ว่าเคยอ่านตำราทำพระพุทธรูป ในนั้นบอกไว้ว่าให้ทำพระบาทแบ่ง
 เป็นสี่ส่วน เป็นนิ้วพระบาทส่วนหนึ่ง เป็นหลังพระบาทส่วนหนึ่ง เป็นข้อพระ
 บาทส่วนหนึ่ง เป็นชั้นพระบาทส่วนหนึ่ง นักโคลงนักกล่าวยาวชอนไปข้างจะ
 ทำให้ คือง ด้วย มหาปรีดถกขณ เตี้ยมาก กว่าทำไป ตามทจะไม่ให้ตมหลัง
 ครินได้พบกับพระเถระ ที่ท่านได้อ่านหนังสือมาก จึงถามท่านก็ได้ความว่า
 ในคัมภีรมหาปรีดถกขณมีกล่าวไว้ว่า พระบาทนั้นแบ่งได้เป็นสี่ส่วน เป็น
 เบื้องหน้าสองส่วน เป็นหลังขอพระบาทส่วนหนึ่ง ไปข้างหลังส่วนหนึ่ง ก็
 เป็นอนุโตว่าทำตามคัมภีรมหาปรีดถกขณ ไหนคุณท่านผู้แต่งคัมภีร์ ว่า
 อยากพูดอะไรก็พูดไปตามคลองปาก ไม่นึกว่าจะเป็นรูปคนหรือไม่ คงได้
 เคยกราบทอดมาแต่ดวงรูปพระศรีอารีย แดะทศกณฐีมอมาก จนพระอา-
 จารยแดงเขียนให้ปรากฏเห็นเป็นโครงไม้ได้ เมื่อกราบทอดมาลงบนกน
 ได้ออก ว่าคุณอะไรหนุมๆ (ภิกษุ) สัมธอท่านตั้งแต่ง เขียนรูปสี่หลังเตชะ
 ทระเบียงวัดพระแก้วทรงรัชกาลที่ ๕ ท่านจะเขียนมอชกตระพนนพนนพนดัย
 ทจะเขียนได้ ท่านจึงยกเขียนซกหนึ่งเป็นมอยกษ ออกซกหนึ่งเป็นมอครุท
 แปลว่าเหยียดพนเป็นพนฐ เห็นกรูตกว่าท่านทำด้วยความคิดมาก นักชอบ
 ใจ พระบาทพระพุทธรูปนั่งสมาธิไม่เห็นมีทาชนยนอกไปอย่างคัมภีร์
 มหาปรีดถกขณ พอดกบเมอวหนที่ ๒๘ ไปบูชาพระรูปสมเด็จพระ
 ตั้งพระราชเจ้าทวดราชบพิท ที่ฐานพระเจดียนน ท่านเขียนพระพุทธรูปยื่นเกา
 ใหม่ชนิดหล่อมาตั้งไว้ในซุ้มฐานพระเจดีย์มาก ได้เดินพิจารณาไปโดย
 รอบ เห็นททาชนยนกมเมียนกม เป็นอันคกลงใจได้ว่า พระใหม่ทำยื่น
 พระเกาเมียน อย่างเดียวกับนอพระหคถนครงศรวดยส ไชทยสวรรค-
 โดกท่านออย่างมอคน มาครงศรวดยพษณ โดกท่านอดคตเต็มอกัน ให้

ศาสนสมเด็จ

ทำไมจึงใช้ได้ จะให้เป็นไปอย่างนั้นไม่ได้หรือ นักเป็นความเห็นทงตได้

ว่า "งอมองอกคน"

คงใจว่าจะกราบทูตถึงคาคาหนึ่ง แต่แล้วกตมขามไปเดี่ยวเพราะเด็ก

นัก คำนนมไปในตายพระหัตถ์นานแล้ว คือ "ทรวพดัมภาระ" เคย

เบ็ดดูพจนานุกรมชาติ คำ "ทพพ" ก็ตรงกับทรวพ ในภาษาดังตฤค

นตนเอง นักเจบใจตเองว่าโบราณเขียน "ทรวพดัมภาระ" ใจกม

ควรหรือไม่รู้ไปได้

เรื่องรูปพงศาจดารตามกระแฉพระคารกเป็นถูกแฉ แต่กตอง

ตมควรแกเหตุเหมอนกน เคยเห็นเขาเขียนรูปเรื่องขุนช้างขุนแผน เขียน

นางวันทองนงมาตุงพนชาว เห็นเป็นว่าไม่ได้ อีกประการหนึ่งจะกราบทูต

อธิบายถึงทเกิดากระหม่อมเขียนชฎายอดตั้นตามทตริตทกนนั้น ไม่ทราบว่

เป็นเพราะอะไร ช้างตมัยใหม่เขียนยอคอะโรยาจชนไปทกท จนกรมหมน

จรวตมนพุดประชตว่า เขียนชฎามนคตองหาดจอนหนา ทงนเป็นควยชน

กรมหมนจรวตมนแฉเกิดากระหม่อมได้เรียนมา ครูเขาบอกว่เขียนชฎา

ให้กระเอาตองตองหน้า แต่ทหลังเกิดากระหม่อมครูปเก้ ๆ เห็นเขาเขียน

ตนักว่ตองตองหน้าตงมาอีก จึงเขียนตามเขาไป

เรื่องวัดพระแกวเมืองเตย ตถตงได้เค้าแคเพียงเป็นเงา ๆ พลัดไป

ได้ เรื่อง "พระเจตยตมรัก" ซึ่งไม่เคยทราบเรื่องเตย กตเหมอน

กนแคคตว่ "คณ"

เรื่องพระราชยานถม ซึ่งเกิดากระหม่อมกราบทูตว่กระจิงทจะเป็น

ทองนน เห็นจะหตงเอาพระทนงพุดคานไปประตมเขาเดี่ยวแนแฉ พระ

ราชยานถมกระจิงเป็นอย่งไรกกลบไม่แนใจเดี่ยวแฉ พระราชยานทองท

สาส์นสมเด็จพระ

เมืองพนมเปญ ตางที่จะเป็นแต่สมเด็จพระนโรดมทรงจำได้ ครั้นตั้งให้ช่าง
 เขมรทำเท่านั้น แม่หนูพระที่นั่งซึ่งมีเทวาวจรนิจนัยเป็นคนก็เอาอย่างพระที่นั่ง
 อมรินทร์วจรนิจนัยทางกรุงเทพฯ ฯ เทียบตลอดกระทั่งข้อไป เข้าใจว่า
 สมเด็จพระนโรดมทรงจำไปให้ช่างเขมรทำเหมือนกัน เคยได้ยินพวกฝรั่ง
 เส่ลเขาพูดว่า ตั้งใด ๆ แบบเขมรอาจหาเอาเป็นอย่างไรในที่จำกัดก็ใจ
 มีเป็นหลายแห่งแต่ไม่เอา กลับจงเข้าไปเอาอย่างทางกรุงเทพฯ ฯ นั้นเห็น
 เป็นพูดถูกทีเดียว พระที่นั่งหมู่ใหม่ได้ยินว่าฝรั่งเส่ลเขาทำ แม้เส่ลคนต
 ก็ได้ยินว่าฝรั่งเส่ลทำ ได้ยินก็กันว่าทำไมถูกเป็นชั้นกระโต ไม่ได้ต
 เด็กให้เคยอย่างเรา แต่ตั้งที่อยู่ในวังนหม่อมแพ็ค้วยไม่ได้เข้าไปเห็น
 ไปพนมเปญก็ไปอย่างเดินทางมาน ด้วยจะใคร่เห็นว่าบ้านเมืองเป็นอย่างไร
 ไม่มีเวลาไม่มีช่องที่จะขออนุญาตเข้าไปดูในวังได้ ข้อที่ควรตั้งว่าทรงทราบ
 ว่าของตั้งใดเป็นฝีมือไทยทำหรือเขมรทำนั้น ไม่ประหลาดสำหรับเกล้า
 กระหม่อม จะเป็นฝีมือพวกใดก็ตามได้ทั้งนั้น อย่าหาแต่ว่าเขาทำโดย
 ถ้าพึ่งเขาเลย แม่ตั้งที่เกล้ากระหม่อมออกแบบให้ไปทำ เขามาจน
 ไม่ได้ว่าทำผิดที่ตรงไหน แม้กระนั้นก็ยังทราบได้ว่าเงินหรือญี่ปุ่น หรือฝรั่ง
 ทำ ฝีมือมันพ้องอยู่ในตัวเอง

ขอที่จะทรงพระวจรนิจนัยถึงคานหามนคนก คอยจะอ่านพระวจรนิจนัย
 อยู่พระตำราตั้งถึงกฐมนเทยรบาด นี้ก็ได้ว่าในนั้นมีว่า “เทวียนมิมกรช”
 อ่านพบก็ไม่เข้าใจ ครั้นไปหัดเมืองเหนือ ไปเห็นยานเขาคัทโหน ที่จะ
 เป็นพษณโตก เป็นของเก่าเกือบพั้งหมดแล้ว มีรูปนาคเดอยโก่งหง
 อยู่บนคาน บนหงนาคทำเป็นทงได้ จึงนึกว่าอายนเองที่ในกฐมน

สาส์นสมเด็จพระ

เทียบবাদว่า " เทวยานมณีกรฐ " แต่จะถูกหรือไม่ว่าเอาแน่ไม่ได้ จะ
เป็นคานหาสำหรับแห่เจ้าภาค ซึ่งคิดทำไปอีกทางหนึ่งก็เป็นได้

เกล้ากระหม่อมพร้อมทั้งครอบครัว เมื่อได้ทราบข่าวซึ่งได้ทรงบำ
เพ็ญพระกุศลในกาลเข้าพรรษา ตามที่ครัดแม่พระกุศลประทานไป ต่างก็
มีใจยินดีอนุโมทนาในพระกุศลอันได้ทรงปฏิบัติกันเป็นอย่างดี ทบหนึ่งมี
วัดซึ่งครัดออกช่อ ๕ วัด แด่แม่พระตั้งมาอยู่พรรษาเพียง ๑๓ รูป อยู่ข้าง
จะนอนนวก เมื่อกดลงช่อวัด วัดบุโฑคักุส เป็นช่อเรียกตามคำบด
อย่างวัดทงหลายซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก วัดบุปผารามและวัดสว่างอารมณ์
นนเป็นช่อแบบ ตั้งณวัดจันทารามและวัดปิ่นบังอรนนเป็นช่อ โดยจำเพาะ
วัดปิ่นบังอรได้ทราบเรื่องแล้ว แต่วัดจันทารามยังไม่ทราบ ในกรุงเทพฯ
ช่อวัดอย่างนนก็มี อาจถ่ายเอามาได้

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

x x x

บ้านชันนามอน บึง

วันที่ ๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๓

ทูต สัมเด็จพระกรมพระนริศร ๑

หม่อมฉันได้รับถวายพระหัตถ์เจรงฉบับตง วันที่ ๓๐ กรกฎาคม แด
เขาเอามาตั้ง ณ วันเสาร์ที่ ๓ สิงหาคม โดยเรียบร้อย

สารันสมเด็จ

๕ ทุกความที่กางมา

๓. หม่อมฉันได้ทูลผิดไว้ว่าจะเขียนวินิจฉัย เรื่องที่ภาษาดังตักฤค
กับภาษามคธเข้ามาประปน ในภาษาไทยถวายเป็นภาษาไทยถวาย
ด้วยเรื่องทูลผิดไว้นั้น

พิจารณาเห็นว่าภาษาดังตักฤคกับภาษามคธเข้ามาประปนกับภาษา
ไทยนั้น โดยมีเหตุและมีประจักษ์เป็นชน ๆ คือกินมาแต่ตักคำบรรพ์ โดย
ลำดับดังนี้ คือ

ชั้นที่ ๑ เมื่อพวกชาวอินเดียพาศาสนาและอารยธรรมมาตั้งถิ่น
ประเทศนั้น ไม่มีคำในภาษาพื้นเมืองพอจะใช้หมายวัตถุและคติมาสอน
เหมือนอย่างที่เคยมีมาในสายพระหัตถ์ ฉะนั้นจึงมีชนฝรั่งไปสอนศาสนา
แก่พวกไทยที่อยู่ในแดนนั้น เขาคำว่า "ศาสนา" ของไทยเราไปเรียก
ไทยพวกนั้นไม่เข้าใจ เรื่องนี้เป็นตัวอย่างที่ดีซึ่งจะยกในข้อนี้ ถาดัง
เหตุดูจะเห็นได้ง่าย ๆ แม้คำสำคัญที่สุดที่ไทยเรายังใช้กันในศาสนาอยู่จนทุก
วันนี้ เช่น พุทธะ ชัมมะ สังฆะ นิพพาน หรือทางฝ่ายศาสตร์ เช่นว่า
พรหม อิศวร นารายณ์ ล้วนเป็นคำภาษาดังตักฤคและภาษามคธ เห็น
ได้ว่าเพราะไม่มีคำในภาษาพื้นเมือง ชาวอินเดียที่มาตั้งถิ่นจึงต้องใช้
คำเดิมที่เคยมีค้อยู่กับภาษาพื้นเมือง คำพวกนี้ยังมีคำออกมากมาย

ชั้นที่ ๒ ถึงสมัยเมื่อก่อนในพื้นเมืองบวชเรียนรู้ภาษาดังตักฤคและภา
ษามคธ ด้วยอ่านพระไตรปิฎกและคัมภีร์เวทมนต์ ผู้รู้เหล่านั้นยอมถ้อย
ภาษาทั้ง ๒ นั้นเป็นภาษาคำกรอนเรียนรู้อยู่โดยยาก ชอบยกศัพท์ภาษา
ทั้ง ๒ นั้นออกมาอ้างในคำสอนหรือคำพูด ฝ่ายคนนอกนั้นพูดจาพูด
สามารถต้องรู้ภาษานานๆเป็นนัยบราหฺมณได้แต่เรียนรู้นาน กวาทใช้คำภาษา

ตั้งสังเกตแต่ภาษามคธ จึงเป็นเกียรติยศแก่ตัวบุคคล ไม่เดอกว่าจะเอา
 ศัพท์ภาษาอื่นไปใช้ โดยจำเป็นหรือไม่จำเป็น เป็นเหตุให้ผู้แสวงหา
 ความนิยมของคนอื่นอยากรู้จัก ใช้คำภาษาตั้งสังเกตแต่ภาษามคธ แม้
 เพียงรูปศัพท์ไม่ถึงอรรถธรรมที่เขียนด้วยภาษาอื่น ๆ อันเป็นเหตุให้นับถือ
 ถิ่นวงศ์ศัพท์ภาษาตั้งสังเกตแต่ภาษามคธก็คิดสูงกว่าศัพท์ภาษาไทย เพราะ
 สามารถจะรู้จัก ใช้แต่ผู้เป็นนักปราชญ์แต่ระดับหนึ่ง

ชนที่ ๓ เมื่อแปลคำภาษาตั้งสังเกต แต่ภาษามคธกันแพร่หลายก็
 เลยเกิดนิยม กันต่อไป ถึงคำพูดแต่ คำที่ ใช้ ใน หนังสือ สอดตลอดจน ขนานนาม
 ต่าง ๆ ถ้าใช้คำภาษาตั้งสังเกตหรือภาษามคธ หรือแม้คำ ๒ ภาษาอื่น
 แทรกแซง โดยจำเป็น เช่นแต่งคำฉันทกถิต หรือไม่จำเป็น เช่นพูดกระท่อม
 ตรัสเรียกว่า “ ยกศัพท์อดคอกแก กติ กนบถอวาเป็นคามเกียรติ
 และเป็นคำของมูร การที่เกิดชอบ ใช้ศัพท์ภาษาตั้งสังเกตแต่ภาษามคธ
 เลยเป็นเหตุให้คำภาษาไทยเช่นเคย ใช้กันแต่โบราณสูญไปเสียมาก และ
 ทำให้คำ ๒ ภาษาอื่นปนกับคำภาษาไทยถึงเหลืออยู่จนแยกไม่ออก หม่อม
 ฉันทกถิตเห็นว่าดาตเตาเรื่องประวัติจะมมาดังน

ถ้าว่าต่อไปถึงคำภาษาอื่น นอกจากภาษาตั้งสังเกตแต่ภาษามคธ
 ที่เอามาใช้ประปนกับภาษาไทย คำภาษาเขมรเป็นมีมากกว่าภาษาอื่น ๆ และ
 มักชอบใช้ในคำพูดของผู้ดี เช่นราชาศัพท์เป็นต้น ที่เป็นเช่นนั้นพิจารณา
 ดูเห็นว่า เมื่อครั้งพวกขอมเป็นใหญ่อยู่ในประเทศตะโฉง หรือตาง ใน
 ประเทศนั้นพูดเมืองคงพูดภาษาตระวา หรือ ตาง พวกขอมที่ปกครองคง
 พูดภาษาเขมร พอไปกันได้ ด้วย ๒ ภาษานั้นคล้าย ๆ กัน เมื่อแรกชนชาติ
 ไทยเสียดลงมาอาศัยตั้งภูมิลำเนาในแดนตะโฉง คงพูดกันเองด้วยภาษาไทย
 แต่จำต้องพูดภาษา ตระวา และภาษา เขมร กับพวกชาวเมือง และ ผู้ปกครอง

เช่นเดียวกับพวกมอญ เมื่อภายหลังแม่เมือมไทยมาจน ทงทอพยพตง
 มาจากข้างเหนือ แดะมาเกิดตูกหลานด้วย สัมพงค์กับพวก ตะจัจนมไทยทำ
 ราชการได้เป็นเจ้าบ้านพามเมือง ภาษาพูดก็ตงเป็นเช่นนมาจนตตอด
 ต้มยพวกขอมยังเป็นใหญ่ เห็นจะเป็ดียนใช้ภาษาไทยเป็นภาษาดำหรับ
 บ้านเมือง หรืออย่างเรียกว่าใช้ ในทางราชการ เมื่อพระเจ้ารามกำแหง
 ได้ประเทศตะโฉโฉในอาณาเขต ให้พระเจ้าอุทองซึ่งเป็นไทยเป็นประ
 เทศราชปกครองตตอดมาจนเมืองตะโฉที่พวกขอมเคยตงอยู่ เพราะฉะนั้น
 หนังสือไทยเก่าที่แต่ง ในอาณาเขตตนาจน จึงมักเรียกราชวงศ์พระเจ้าอุทอง
 ว่า "กัมโพชวงศ์"

ถึงต้มยเมื่อพระเจ้าอุทองตงอาณาเขตกรุงศรีอยุธยาเป็นอิสระ ภาษา
 ไทยที่ใช้ ในกรุงศรีอยุธยาผิดกับภาษาไทยที่ใช้ ในกรุงสุโขทัย ขอนพศุจน
 ได้โดยตงเกิดตอยคำ ในกฎหมายตตงเมื่อต้มยพระเจ้าอุทองเทียบกับหนังสือ
 ไตรภูมิพระร่วง แดะศิลาจารึกตตงที่กรุงสุโขทัยในต้มยเดียวกัน ด้วย
 หนังสือแต่ง ในกรุงศรีอยุธยาใช้คำภาษาเขมรปนภาษาไทย มากกว่า
 หนังสือไทยที่แต่ง ในกรุงสุโขทัย เพราะเหตุไทยทางข้างใต้เคยอยู่ปะปน
 กับพวกขอมมาแต่ก่อน ดังกล่าวมาแล้ว

ตงนคำภาษาอื่นที่มมาปะปนกับภาษาไทย เช่นภาษาจีน ภาษา
 มตาญ แดะที่ตตภาษาฝรั่ง เป็นเพราะชนชาวตางประเทศนั้น ๆ ไปมา
 ค้าขายกับเมืองไทย เอาภาษาของตนเข้ามาปดอยไว้กับชื่อของที่เขา
 จำหน่ายบ้าง เช่นช่าบู Sawon ทนบั้ง Pan แดะเรือกำปั่น Kapal
 เป็นคตอย่าง บางคำมาแต่กิจการตมประเพณีของชนชาติตนนทพามาให้
 มชนในเมืองไทย เช่นตงห่างค้าขาย Hong เป็นต้น

ถ้าว่าโดยทั่วไป ฟังถึงเกิดได้ว่าภาษาไทยที่ไรข้างฝ่ายใด เช่น ใน
 กรุงศรีอยุธยา หรือแม้กรุงรัตนโกสินทร์นมภาษานี้นั้นมาก ชุบมา
 เหมือนนาข้าว ยิ่งเห็นจนไปยังมีคำภาษาไทยมากภาษาอื่นน้อยลง เปรียบ
 เหมือนนาที่ค่อยได้จางจนไปโดยลำดับ ไปมีแต่คำภาษาไทยได้หนึ่งคือ
 เมื่อถึงพวกไทยในแดนจีน ซึ่งไม่รู้วาคำคำใดหมายความว่าอะไร ดังทรง
 ยกตัวอย่างมาในลายพระหัตถ์

ทูลสนองความในลายพระหัตถ์

๒. ซึ่งทรงปรารถนาถึงลักษณะ พระพุทธรูป ที่ว่า ทำตาม มหาปุริส-
 ตักขณนั้น เป็นคตที่หม่อมฉันได้เคยพิจารณามาแล้วก่อนอยู่ข้าง ตาม
 หนังสือต่าง ๆ ที่ได้พบมา แม้นกษัตริย์ฝรั่งได้ชอบด้วย ยุติของ
 กษัตริย์ คำรามมหาปุริสตักขณ ของพวกพราหมณ์ มีจริงตั้งแต่ ก่อนพุทธกาล
 แต่ไม่มีเหตุที่จะรู้ได้ว่าคำรามเดิมเป็นอย่างไร รู้ได้แต่ว่าคำรามมหาปุริส
 ตักขณ เช่นเขียนพรรณนาไว้ในหนังสือปฐมสมโพธิเป็นต้นนั้น เป็น
 คำรามแต่งขึ้นต่อภายหลังพุทธกาล และลักษณะที่พรรณนาเป็นธรรมชาติ
 จะถือเป็นความจริงไม่ได้ ถึงกระนั้นก็ปรากฏข้างทำพระพุทธรูปแม่ใน
 สมัยคนชาราชวารี เมื่อราว พ.ศ. ๕๐๐ ก็เข้าใจได้คือคำรามมหาปุริส
 ตักขณ ฟังเห็นเช่นทำคุ่มไฉนหรือพระโขนงเป็นต้น ไทยเราก็พยายาม
 จะสร้างพระพุทธรูปให้ ถูกต้อง ตามว่า ในคำราม มหาปุริสตักขณ มาแต่สมัย
 กรุงสุโขทัย และในรัชกาลที่ ๕ กรุงรัตนโกสินทร์ การที่ทลายตน
 พระหัตถ์พระพุทธรูปยาวเทากนทง ๕ นิ้ว เกิดขึ้นตรงกรุงสุโขทัย หม่อม
 ฉันเชื่อว่าแกเมื่อสร้างพระพุทธรูปราชและพระพุทธรูปสี่เป็นครั้งแรก ด้วย
 สังเกตพระพุทธรูปสุโขทัยแต่เดิมทำนอพระหัตถ์อย่างคนสามัญ คงเป็น

สาส์นสมเด็จพระ

พระมหาธรรมราชา (พระยาดีไท) ที่เรียกในพงศาวดารเหนือว่า
 พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก) ทรงตั้งนิตยฐานความตามทักถ้าวในตำรา
 มหาปริตต์ถกขณว่าจะเป็นเช่นนั้น จึงให้แก้เมื่อทรงสร้างพระพุทธรูป
 และพระพุทธรูปอื่น พระราชาคณะองค์ ๓ จะเป็นใครหม่อมฉันตั้ง
 แล้ว เคยบอกหม่อมฉันว่าท่านได้ดูตำรามหาปริตต์ถกขณ หาได้กล่าว
 ปรากฏพระหัตถ์เทวาทนทง & นอไม เมื่อหม่อมฉันร่างจดหมายฉบับไป
 เปิดดูหนังสือปฐมสมโพธิ ความกรมสมเด็จพระปรมาธิบดี ฯ ทรงแต่ง
 ฉบับพิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ พบหน้า ๗๐ ว่า "ชาตหตุตปาโท"
 ฝ่ายพระหัตถ์และพระบาทเป็นสายตาข่าย นอพระหัตถ์ข้างละ & เว้นแต่
 พระองค์สูงและนอพระบาทข้างละ & "เล่มอกกันเป็นอันดี ชิดเตี้ยดัดซึ่ง
 กันสนิท" ดังนั กก็ออกมาแต่ความทว่า "เล่มอกกัน" นั้นเอง

เรื่องคนพระพุทธรูปลักษณะในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ปรากฏว่าสมเด็จพระ
 กรมพระปณเรศวริยาภรณ์เอาพระทัยใส่ค้นหากำหนดขนาดในครั้งพุทธกาล
 ดูเหมือนนทุตกระหม่อมจะทรงรู้เห็นด้วย ท่านทรงตรวจในพระบาตพบกต่าง
 ถึงเกณฑ์ขนาด (ซึ่งดูเหมือนนมเทียบด้วยเมล็ดข้าวเปลือก) ได้ขนาด
 เมล็ดข้าวเปลือกเป็นหลักฐานขยายให้รู้ขนาดต่าง ๆ ซึ่งอ้างในพระบาต แล้ว
 ทรงแต่งตำราเรียกว่า "ตักตวัดตัก" ซึ่งใจเป็นภาษามคธ เรียกกันเป็น
 สำมัญว่าตำรา "คัมภีร์ตักตวัด" ในคณะธรรมยุติกรับใช้เป็นหลักฐาน
 ต่าง ๆ ตามอ้างในพระบาต อาศัยตำรานั้นนทุตกระหม่อมโปรดให้ช่างทำ
 พระพุทธรูปองค์ ๓ ด้วยโครงสามไม้ไม่พอกบนด้วยปูนพามนแล้วประดับ
 ด้ ให้ได้พุทธลักษณะและเท่าพระองค์พระพุทธรูปเจ้า พระพุทธรูปของคณะ
 รักษาไว้ในหอศาสตราคม เข้าใจว่าพระองค์ท่านก็คงเคยทอดพระเนตร
 เห็น ดูเหมือนจะถือเป็นยุติกัน ในสมัยนั้นว่าขนาดพระพุทธรูปองค์เท่าพระพุทธร

รูปองค์นั้น ตั้งเกิดพระพุทธรูปที่ทุกกระหม่อมทรงสร้างเป็นพระประธาน
 วัดต่าง ๆ เช่นที่วัดมกุฏกษัตริย์ วัดโสมนัสวิหาร วัด กิตติ กิตติกลางพระ
 ยี่สิบสองในพระอุโบสถวัดสุทัศน์กิตติ ที่อยู่ในพระวิหารหลวง ณ พระ
 ปฐมเจดีย์และพระประธานวัดเทพศิรินทร์ (ซึ่งทรงสร้างค้างไว้) กิตติ
 และต่อมาจนถึงพระประธานวัดราชบพิธ สร้างคอนต้นรัชกาลที่ ๕ กิตติ
 สร้างขนาดพระศอกอย่างนนทงนน แต่มาคิดดูเดี๋ยวนี้ใหญ่เกินไป จึงเห็น
 ว่าลักษณะพระพุทธรูปที่สร้างนั้น สมัยไหนเชื่อว่าพระพุทธรูปลักษณะเป็น
 อย่างไม่ก็สร้างอย่างนั้น หรือไม่คิดแต่เพียงแต่มีแปดกบ่าง หม่อมฉัน
 นักใดถึงพระพุทธรูปองค์ ๓ เคยเห็นทูลของพระองค์เจ้าประดิษฐ์วรการ
 ว่าเป็นของ กรมพระเทเวศร์วชิรพันธ์ โปรดให้ ห่อสำหรับ จะไปตั้ง เป็นพระ
 ประธานที่วัดแจ้ง ดูเหมือนในแขวงเมืองนนทบุรีท่านทรงปฏิสังขรณ์
 ครบตั้ง ให้ทำพระพักตร์ ให้คล้ายพระองค์ท่าน พระองค์ประดิษฐ์ทำพระ
 บราจคอบแปดกบับพระพุทธรูปอื่นจึงเป็นเหตุให้ถามกันชน นี้ก็ว่าพระ
 องค์ท่านก็คงได้เคยทอดพระเนตรเห็น

ปกิณกะ

หม่อมฉันเขียนวิจารณ์เรื่องให้เข้าดูกหลวงดำไว้แล้ว จะฝากหม่อม
 ฉันไปถวายพร้อมกับท่านานพชครุฑ เขาจะกลับไปกรุงเทพฯ ๗ วันที่ ๓๕
 สิงหาคมนี้.

ควรมีควรแต่จะโปรด

ด. ๒๖ ๒๖ ๒๖ ๒๖ ๒๖

สำนวนสมเด็จ

จะขออนกราบทูลเรื่องทำรูปพงศาวดาร ตามที่กราบทูลมานั้นคงรูปเก่า
 เกินไป ด้วยคิดจะหัดกหัดบไม่ ให้กระทบกระทั่งถึงใครทำอะไรไว้ที่ไหน
 เป็นเหตุให้ทรงพระวินิจฉัยไปแต่ในทางอย่างเก่า แต่แท้จริงเห็นจะต้อง
 แบ่งเป็นสองภาค คือทำภาคที่หนึ่งไม่ได้ อย่างหนึ่ง นั้นต้องทำไปโดยเคา อีก
 ภาคหนึ่งทำภาคที่ควรจะรู้ได้ ถ้ามืดไปก็ถูกหัวเราะเขา เหมือนฝรั่งเขาก
 หัวเราะกัน ข้างเขียนรูปพงศาวดารกันเองกันด้วยช่อมชอน ผู้เขา
 กหัวเราะเขาว่าเจตนาช่อมชอนยังไม่เกิด อย่างเคยยกบเราเขียนรูปมา
 ดีหมอกเป็นมาออกดีตรงเตยไปน มีมมายาวปรกคอกแตะมูกเครื่องหมง ฉน ไค
 กคณน

ขุนแผน จับไม่ได้ว่าดีอย่างไรนอกจากทางเวทมนต์ดัดคาถา ก็คิดว่า
 คนรุ่นแต่เรื่องตองจะจะเป็นผู้แต่งปร่งเรื่องนั้น
 อายตมนนดำคณ นกโตว่าจะเขียนอะไรก็ฉาย แต่คนโตเมื่อไม่ใช้
 เวตาเขียน ครนจะเขียนเขาจริงตมเอานกไม่ได้ จำต้องร้างไปในข้อนั้น

ลายพระหัตถ์

เมื่อวันอาทิตย์ ถึงห้าคม วันที่ ๕ ได้รับลายพระหัตถ์แวร ซึ่งตง
 วันที่ ๓๐ กรกฎาคม โดยไม่มีมตทิน จรกราบทูลตงเองเป็นตางข้อคือไปน
 เรื่องขจยาน เมื่อฮานพระดำริแล้ว เกิดความเห็นผิดขนตางข้อ จะ
 กราบทูลถวายคือไปน
 ถัดมาถึงคำทมิ ในกฎมนเทียรบาล
 ๑. ทว่า "ราชยานมีจาดอง" นั้น คำ "จาดอง" เคยเห็นมีใน

เครื่องขางจะเป็นลัปคัมหรือกูปอะไรไม่ทราบ ถ้าเป็นลัปคัม "ราชยานมี
จาดอง" ก็คือมทงอย่างลัปคัมขาง กูปนั้นเป็นภาษาเขมร จะถามกูปก็
เห็นจะได้

๒. "ทพยานนาก" นากกคอกทองแดง ไม่ใช่ทองแดงปนทอง
อย่างทุกฉนวน คำนทราบได้จากทกดาจนถึงพระชนราชหรือพระชนดัท
อดพระเชศุพน ว่าหัดอดวยนาก แดะชื่อหือพระนากก็มาแต่พระพุทธรูป
หัดอดวยทองแดงเช่นเดียวกัน ถ้าหัดอดวยทองแดงปนทองอย่างนากทุก
ฉนวนจะแพงเคมท คาเตกรองเตนกมปรากฏอยู่ว่า "ขอแหวนทองแดงผูก
มือน้องชา" เพดงทางนครคีรัธรรมราชกม เขาร้องว่า "พจะให้แหวนขิง"
พังไม่เข้าใจจึงถามเจ้าพระยาสุธรรมมนตรี (พร้อม) ว่า "ขิง" นั้นอะไร
ท่านบอกว่างัง คือทองแดง ทำให้เข้าใจได้ยาวออกไปอีก ฉางนหมาย
เพียงทองแดงเท่านั้น ไม่ได้หมายถึงเทวรูป

๓. "ยานมาศกตบบัว" ในกรงรัตนโกสินทร์มีเรียกเฉียดไป
เป็น "เส็ดยงกตบบัว" เคยเห็นเมื่อเจ้าพระยาสุธรรมราช (เอก
บถนยรัตพนธ) ทาการแวกนา เขาจัดเส็ดยงกตบบัวให้ชแทนเส็ดยงแปดง
เพื่อยกยศ ได้ตั้งเกดเห็นเป็นอย่างนึ่งห้อยเทาทงจำหัดกเป็นกตบบัวอย่าง
คอกบาน

คือไปนเป็นความเห็นนอกกฎมนเทยรบาถ

๑. ตามพระดำริเห็น ทาคนห้ามยามเป็นแเดงเคียดอย่างหนึ่ง ต้อง
แเดงอย่างหนึ่งนน ลบใจดเคมท เป็นหัดกทจะคดอะไรได้ค่อไปอีก

๒. เครื่องขห้าม ทใหญ่เห็นว่าจะมากอนเดก เพราะคองการ
จะให้ออเรือเป็นการเห่ ด่วนเครื่องขห้ามเดกนั้นจะมากทหัดง ออกจาก

ชกเยจเตน ถ้าถูกอย่างนั้น คานห้ามแบกบ่าเดินต้องแถมก็มาก่อน แดง
เดยมาทหลัง

๓. ที่เรียกว่า "เสด็จทอด" นั้น จะต้องเป็นหัวตามชอกก่อน สอน
ล่าแหวกสระพายนุณเคมเขาทหลัง เพื่อช่วยคนหัวให้เบาแรง แดงล่าแหวก
นุณเองเอาตูกกดถัดถอดให้สัคนห้าม เพราะเห็นห้ามสองคนนุณโถดเข้า
กับอเปย ทห้ามล่าแหวกแปดคนก็คิดยึดจากสัคนนุณเองไปอีกค้อหนึ่ง

๔. คำว่า "กง" หมายถึงของรูปกตม มีกงรถอยู่เป็นประธาน
"เสด็จกง" ก็เห็นจะหมายถึงพนักงานเป็นวงกตม แดงแทนเหตุยมนุณเอง
"เสด็จกง" อย่างทุกจวนกับ "ยานมาศ" ผิดกันอย่างไร คนด้ามขูเห็น
จะรู้ได้ยาก เพราะผิดกันแต่กระบวนพันธนทงเป็นทางข้างเทานน แท้จริง
ยานมาศแต่ก่อนพนักงานจะเป็นเหตุยมนตามแทนทง เหมือนอย่างพระทง
พูดตานกได้

๕. "แครกนยา" กตวจระมาทหลังแคร่เฉย ๆ "แคร" จะต้องมี
มาก่อน "กนยา" ก็หมายความว่าหลังคา เป็นคำค้อ จะต้องมาทหลัง
จะเรียกว่าแคร่หลังคาทได้ เอาอย่างมาจากจวนนุณเอง จะกราบทูลคำทได้
พบมาแปดก ทางเขมรเขาเรียกเคียงมณทตว่า "แครพช" แดงดงว่าคำ
"แคร" นุณมานานแแต่ แคร่ห้ามตมเป็นว่าเอาไม่ใ้ผูกกับแคร่ห้ามไป

๖. จวนนุชอบกต จอพระทงรองชงใช้ห้ามไปโนกระบวนเต้คจ
พระราชดาเนนนุณนุชบาย ผิดกันกับจอตาดด้วยผาชผง แม้รูปเขยน
พดบพลาพระรามทำเป็นหลังคามุชบายไม่มีช้อฟ้าใบระกาก็มี สัมนจะเป็น
อย่างมีมุชบายเกากว่าอย่างมีช้อฟ้าใบระกา จอช้อฟ้าหน้าจะคิดปรุงชนทหลัง
จอพระทงรองนุณนุชบายตั้งสัยว่าถ้าฝนตกแแต่จะเป้ตยนมาทรองจอ จวนน

ที่บรรทมอยู่ในนั้น ก็ยังมีหอพระซึ่งเขาว่าทรงแต่งหนังสือในนั้น ทำให้
ทราบได้ว่าห้องใหญ่บนเคยเป็นท้องพระโรง

เจียดต่าง ๆ เห็นในคตงทองม้อยู่มาก แต่เจียดทองเจียดเงินมี
อย่างตะไบ เจียดถมนนหมมาก ทำเอาตั้งสี่ย่าพานทองคอปานหมากน
จะเป็นของที่หัด

ข่าว

มีเรื่องที่ประหลาด เมื่อวันที่ ๕ เดือนนี้ พระยาราชาโกษามาหาเอา
ใบคำมาให้ บอกว่าจะเอาเจ้าคุณปู่ เต็มเอางงไป ได้รักใบคำออกดู
มีขอพระยาอภัยธรรม บอกจะเอาศพพระยาราชาโกษา (จันทร์) ที่วัด
จักรวรรดิ วันที่ ๓๐ เดือนนี้ พระยาราชาโกษา (จันทร์) เป็นผู้ที่โกนผม
เกล้ากระหม่อมเมื่อโกนจุก อะไรศพจะอยู่จนบ้านนี้ ได้แต่ยังได้ความว่า
ฝากศพไว้แก่เจ้าคุณเจ้าทวดนน เผลอจะมาเอาคนพบคนเห็นประหลาดเหลือ
เกิน นานเต็มทีแล้ว

ศกรมมีศกรมแต่จะโปรด

พร

บ้านชินนามอน บึง

วันที่ ๑๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๗๓

ทูต สมเด็จพระนริศร์ฯ

ตายพระหัตถ์สวรรคตบรรดงวันที่ ๖ สิงหาคม มาถึงหม่อมฉันแล้วโดย
เร็วปรือ

ทูลสนองความในลายพระหัตถ์

๑. คำว่าโตตามททรงทราบหตุฐานก็เป็นผู้ได้ จ้าเราเอาคำ
ภาษาจีนมาพูด ผู้พูดกันคือ ๆ ไปไม่รู้ความตั้งเกดแต่เดียงคล้ายกับคำโย
จึงแก่เป็นโย โดยประสงค์จะให้ถูกต้อง แต่คำวจิงใจนั้น หม่อมฉัน
คิดค่อไปเห็นอยู่ข้างขอบกตงจะทูลสนนษฐานค่อไปน
การทเอาคำเตกรองเงินมาเขียนเป็นรูปภาพทวดพระเชตุพน กงเป็น
พระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระนงเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นแน่ และเมื่อ
เขียนรูปภาพแล้วกตงได้ทอดพระเนตร มีใช้รูปเขียนตามอำเภอใจของข้าง
ทข้างเขียนรูปจิงใจหน้าเป็นมนุษย์ คนเป็นนกกนคองมอะ ไรเป็นหตุฐานว่า
รูปร่างจิงใจเป็นเซนนน ขอนทาให้หม่อมฉันสนนษฐานว่าเมื่อแรกข้าง
ได้รบคำตง ให้เขียนเรื่องจิงใจได้สำเกาน่าจะจนบัญญัติ อย่างที่เราเรียก
ว่า "หงายทอง" ดอยไม่รู้ว่าจะเขียนรูปจิงใจเป็นอย่างไร อาจจะมีคู้จัน
แม่ในเจตนา ถ้ามีใครมาทูลขอให้พระองค์ท่านทรงเขียนรูปจิงใจกตง
ถ้าปากพระหตุทัย จะผิดกับข้างเขียนบานวัดพระเชตุพนเพียงทพระองค์
ท่านอาจจะมีคู้จันรู้รูปจิงใจ แต่ข้างเขียนบานวัดพระเชตุพนไม่

นอน" แทนเรียบดูช ก็มาแต่ใจเป็นดังดวงแปดอย่างหนึ่งซึ่งไม่เหมือน
ดังดวงนอนนเองถ้าว่า ความทางวิทยาศาสตร์ก็ไม่มี ใครรู้ว่าจริง ใจเป็น
อย่างไรตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๓ หรือก่อนนั้น มาจนตราบเท่าทุกวันนี้ แต่
ต้องมีดวงจริง ในกาลครั้งใดครั้งหนึ่ง จึงมีข้อปรากฏอยู่

๒. เรื่องรูปภาพพงศาวดารนั้น หม่อมฉันทนุกถึงตำรับดังกล่าวอย่าง
หนึ่งดูชอบกต เขาว่ารูปภาพพงศาวดารนั้นเป็นแต่ภาพสมมติ Symbol
สำหรับประวัติเรื่องแต่ เห็นเขาก็รู้ว่ารูปใคร ยกตัวอย่างดังรูปนางมารีอุ่ม
พระเยซูเมื่อเป็นทารก ซึ่งพวกคริสตังชอบบูชามาแต่โบราณ ที่จริงข้าง
ก็เขียนผิด ๆ กันทั้งหน้าภาพและเครื่องแต่งตัว คนรู้เรื่องประวัติของ
พระเยซูเมื่อเห็นรูปผู้หญิงอุ่มทารก ก็เข้าใจได้ว่าเป็นรูปนางมารีอุ่มพระเยซู
ดังนี้ คิดดูก็เป็นความจริงมาจนรูปภาพต่าง ๆ ที่เขียนกันในเมืองเรา เช่น
เรื่องรามเกียรติ์ ที่เขียนพระระเบียงหรือเรื่องชาติกที่เขียนในพระ-
อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม คนดูก็ดูเรื่องก่อนแล้วไปดูรูป
ภาพจึงเข้าใจ ใจแค่นั้น รูปคนหรือรูปวัตถุต่าง ๆ ที่เขียนในรูปภาพ
เหล่านั้นก็เขียนตามสมมติตามความคิดนั้นเหมือนกัน ยกตัวอย่าง
ดังรูปทศกัณฐ์ บอดในตำราแต่จะมี ๓๐ หน้า ข้างพวกหนึ่งเขียนหัวโต
ออกไปให้หน้าอยู่แต่เดียงกันหมดทั้ง ๓๐ หน้า ข้างอีกพวกหนึ่งเขียน
หน้า ๓๐ หน้าซ้อน ๆ กันขึ้นไปข้างบนให้ขนาดหัวคงอยู่ ดังน รูปภาพ
เรื่องต่าง ๆ เช่นเรื่องชาติกหรืออนทาน เช่นเรื่องอโหนะ เขียนคงเท่าพระยา
ไฉ้ชฎาเหมือนกันหมดก็รู้ได้ว่าเป็นรูปใคร ด้วยรูเรื่องอยู่ก่อนแล้ว ดังแยก
ดูท่าทางหรือทศกัณฐ์ของรูปภาพ ถ้าว่าโดยนัยนี้ ดูลักษณะที่เขเขียนกัน

แล้วจึงเสด็จเข้าบรรทม เพราะขณะนั้นไหนแดงคตองกบบรรทมหงอคา จน
 ไไหนแดงคตชคกบบรรทมตัก คนไหนบรรทมตักกบบรรทมจนสาย พวก
 มหาตเล็กมือบาย ถ้างั้นไหนถึงเวตาเพลยังไม่บรรทมคั่นก็จับตูกแกว่ง
 ฆ่าพิกาในค้ำหนักให้หยุดเตย พอรุ่งบรรทมคั่นจึงไกวตูกแกว่งฆ่าพิกา
 กราบพูดว่าเพดแถวตงน พวกเราเตยหาว่าพระยามหานิเจคั่น (เผือก) เป็น
 ผู้หยุดตูกแกว่งให้สมเด็จพระปรมมา ฯ เถวยนอกเพด

๗. เมื่อเมตมาคราวก่อนหม่อมฉนไครบไบบครดาไบ ๓ พอชกไบ
 บครฉนจากชองไคหนอยหนึ่ง เห็นหนึ่งตอจาจะพระราชทานเพลิงศพพระ
 ยาราชโกษา (จันทน์ วัชโรทัย) ก็ตั้งคั่งหยุดทนมไคชกบครฉนไปอ๊ก ด้วย
 รุ่ยว่าพระยาราชโกษา คนท เป็นค่อ พระยาอุทัยธรรม (หรุ่น วัชโรทัย)
 ชาหตวงเดิมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า ฯ เป็นคนตักถอน บคร
 พระยาอุทัยธรรม ทรงก ก็เป็นพระยาอนุรักษราชมนเฑียร ไคจะเป็น
 พระยาราชโกษา (จันทน์ วัชโรทัย) ผู้ตาย แดะไคนชอคตจิงไปพองกับ
 พระยาราชโกษาคนท โทณฉนหม่อมฉนเมื่อ โทนจก ๒๕ ปีมาแถว ค่อ
 ชกบครหมตชองเห็นชอพระยาอุทัยธรรมเป็นเจ้าภาพ จึงรุแนวาคัพพระยา
 ราชโกษา (จันทน์) คนโบราณนเอง แดะเหตุไคศัพจิงรอมาชานานยงกฉา
 ทเราเรียกกฉา "ศพรอไฟประตยกตบ" รายอน ๆ ทเศยไคยีน หม่อมฉน
 คิงใจจะพูดถามไคจคหมายแถวฉบบน ก็พอตรัดมาให้ทราบในตายพระหิตถ
 แดะค่อองอนุโมทนาทพระยาอุทัยธรรม เราจคการปลตงศัพเมื่อตัวเราเองอายุก็
 กฉา ๘๐ ปีแถวไคฉนองคุณบคามาเรตาทนมเห็น

สาส์นสมเด็จพระ

๑	กษัตริย์แห่งพม่ารุ่งเรือง	คิตยมนัง
	ตั้งถ้อยอยู่เบื้องหลัง	พระไฉ
	คุณเลื่องลือวาติหวัง	แต่ดวงบุตร ชายเฮย
	เจตยเหตุชิบเบศรีให้	ตั้งชดไฉร้างไฉมด ๆ

โคตงนเห็นไม่ไฉมีพระ โอบอุกรมดมเด็จพระปรมาณชิต คงจะทาทนทหลัง
 และแปดออกดำทำไม่จึงย้ายเอาไปคิตยมนังไฉหลังพระอนเป็นทตบ ก็เพราะ
 ความในโคตงนมีอยู่เช่นนั้น

ลายพระหัตถ์

เมื่อวันที่ ๓๐ ได้รับลายพระหัตถ์จากเจ้ ซึ่งส่งวันที่ ๒ สิงหาคม โดย
 เรียบร้อย

ข้อพระคำในเหตุที่คำมครตั้งตั้งฤคเข้ามาปนอยู่ในภาษาเรามากนั้น
 เห็นว่าทรงพระดำริชอบ เห็นด้วยโดยกระแสพระดำริทุกประการ รัดเกล้าสุด
 ใจที่ทรงยกคำ "ยกศัพท์ของตตคกแก" มากดำวดอย ให้หนักชนด้วยได้เคย
 ประดมเรื่องพจนนภคานนมาหลายครั้งแล้ว ในมหาชาติทานกณทมยก
 ศัพท์ว่า "กฏก ล่าสน์ ลู่ควา" หมายความว่าไฉนว่าวร้อน แต่คำ
 "กฏก" นั้นเป็นร้อนพริกร้อนซึ่ง หาใช้ร้อนชาคไม่ อีกครั้งหนึ่งเมื่อสมเด็จพระ
 กรมพระยาวชิรญาณทรงจัดให้พิมพ์มหาชาติเป็นงานหลวง เพื่อบำรุงพระ
 เทศน์มหาชาติให้จำเริญ ถึงนครกณทอนมีควาว่า "กฏปกา ชาจพนกงงาน
 เครื่องตน กัดควายเจริญพระเกษมดมมงคลดวรแกราชกิจ" หนีพระพักตร์
 มาตรตั้งว่า "อ คคณมด้วยหรือ" เกตากรหมอมจกรายทูตว่า "คูอรวร"

ศาสนสมเด็จ

ก็ทอดพระเนตรร่มมุดแต่ดวงตรัสว่า "ไม่มี อาบนาแดงกแดงคองชนช้าง
เท่านั้น" (ตั้งณฑาทโศ ดัจจตุโศ สัพพาดงการภูติโศ ปจจุยน์นาคมารุขห
ชคคพนุชปรนุคป) เหน่านเข้าทาง "ยถศัพทอวดคักแก" ทงนน แดง
นิกได้ออกว่าพระราชสาส์นมีไปดงกา เรียกเรือกงว่า "สาขนาว" ก็
ถูกตอก แต่ชาวตั้งกาจะเข้าใจได้ว่าอะไร

พระพุทธรูปสำนในหอศาสดราม ซึ่งทรงพระตำราคาดว่าเกิด
กระหม่อมกงเห็นนน ได้เห็นจริง ๆ ซ้ำมีใครบอกด้วยแค้นมคองเดี่ยวแดง
ว่าทรงพระราชดำริจะใช้เชิญไปคังหิวแถวในการเสยงพระ ให้เป็นว่าม
พระพุทธเจ้าเป็นประธาน จึงโปรดให้สำนด้วยไม้ไผ่แก่นระปุนน้ำมัน
เพื่อให้เขาเชิญไปไต่งาย แม้จะถูกส่วนอย่างค่านวงนได้ตามหนังสือกค
เกิดกระหม่อมกยงเห็นว่าโตมาก แม่เทียบกับคนกเบนยกษ พุดถงยกษ
นิกถงจนยโคชอหนง ในบุพพตักขามกถาว่าชายกษคองคายคองออบคฤ
ตจจย ทำให้นิกพิศวงว่าชายกษกไต่งาย ๆ ไม่เหมือนในเรื่องจงศ์ ๆ
จกร ๆ นนยกษเบนเกงหนกหนา มนุษย์สำนญคูกุทีเบนจะชายกษไม่ได้ แดง
มาคคได้ถายหตงว่าชายกษคายเพยงแต่คองออบคฤตจจย ไม่ถงเบน
ปารราชิกท่านยอมหนบว่ายกษไม่ไซคน ค่ำถามในการบงชนาคว่า "นหุดไต่ดี"
อนมคนหจเราระกนอยมมาก จาเห็นอยงแเดงว่าเบนมนุษย์ถามทำไม ชอจนยทำ
ให้แปดความไต่ควาคาทท่านเรียกมนุษย์นนทหมายถงรุจกผลจกชอบ ไม่ได้
หมายถงรูปร่างอยงคน พระพุทธรูปของกรมพระเทเวศร์เกิดอักกระหม่อม
กคไต่เห็น ซ้างไม่ถูกใจเดี่ยว เดีนิกถงการทำรูปเบนคนเรานอเคยทำกัน
มาแต่ก่อนเคย ฝ่ายพระบาทเดด็จไปเมืองพมามาครดเตงว่าทนนเขาทำ

ศาสนสมเด็จ

รูปคนกัน ทามาเก่าแกตงแตตรงเมืองพุกามยังจำเรญ ให้อยากเห็นว้เขา
 ทำอย่างไวกัน กพอตได้ทรงฉายรูปกษัตริย์ซึ่งเขาทำที่เมืองพุกามมาประทาน
 ด้วย เห็นก็เข้าใจได้ว่าเขาทำเป็นรูปภาพตามธรรมเนียมรูปภาพนตนเอง เป็น
 แค่อุทิศว้ทำให้ใครเท่านั้น ก็อย่างเดียวกับเราทำพระพุทธรูปพระเทอรูป
 ถนองพระองค์กนตนเอง ในการทำรูปให้เป็นคน ทางเราคูเหมอนจะมอพใน
 รัชกาลที่ ๓ เป็นประเดิม มีรูป "ท่านขรจตอบ" เป็นคน รูปทบบรรจุพระอรุ
 อยู่ในหอพระนาคก็ไมเห็นทำเป็นรูปคน ชะรอยจะเกิดชนภายหลังเมอสมเด็จ
 พระลิ่งพระราชพระองค์นต้นพระชนม์ไปนานแล้ว เข้าใจว่าทำเอาอย่างฝรั่ง
 น่าจะค้นได้ว่าที่เรากทำรูปเป็นคนนนั้นเกิดชนเมื่อไร

ควรมีควรวแต่จ้จะโปรด

พรอ

x x x

บ้านชินนามอน ปันัง

วันที่ ๒๐ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๓

ทูต ส้มเค็จกรมพระนริศร์ ๑

ตายพระหัตถ์เจอรณบับดงวนท์ ๑๓ สิงหาคม มาถึงหม่อมฉันแล้วโดย
 เรียบร้อย คราวนั้นเขาตั้งแต่วันที่ ๑๖ เวลาบ่าย

ทูลสนองความในลายพระหัตถ์

๑) อธิบายคำ "โต" ที่ประธานเพิ่มเติมมาทำให้ออกขบขัน ด้วยแต่แรกเราก็นจรวม "ชาติ" ของคำโต มาได้ความกลดบทำให้กระจายห่างออกไป เช่นอธิบายอย่างหนึ่ง ๓ หมายถึง "เครื่องทำให้เดิน" มาได้ความอีกอย่าง ๓ ว่าเป็นเครื่อง "บังตัว" ชาติต่างกันทีเดียว น่าจะเกิดแต่เพียงฉนวนวรรณยุกต์เป็นมรดกตั้งทรงพระดำริ ต้องกตัญญูแต่ตามทิว ในคำพูดภาษาไทย คำ "โต" นนต่างวรรณยุกต์ ความกต่างกนทง ๕ เดียง

โต เป็นคำแสดงเจ้านายชอบครัด หมายความว่าเห็นแก่โตกามิด หรือโตกเจคนา

โหด หมายความว่าอยู่สุดท้าย

โต หมายความว่าเครื่องบังตัว

โต หมายความว่าตากให้ไป

โหด หมายความว่า กดอง หรือชุดงะ ๓๒

เพราะฉนั้นการที่จะหากำหนดโดยชาติเห็นจะยาก

๒) เมื่อก่อนหญิงจงจะมาเชอส่งรูปฉายของเธอและบอกถึงหญิงพุนให้ชวยแจ้งความแก่พนักงานตรวจคนทางนว่าเธอเคยออกผีตาชแดง ไปบอกเขากตั้งาเร็วตั้งประตังคไม้ของตรวจตรา มาได้โดยสะดวก

๓) พระรูปสมเด็จพระนารายณ์มหาราชที่ฝรั่งเศสท่านน หม่อมฉนได้เคยเห็นหลายรูป เหตุทงนน มีค้อยยงชรูปเดียวแต่ทำพระรูปเมื่อเสด็จตีหบญชร (พระทงษณญมหาปราสาท) รับราชทูตฝรั่งเศส ทรงพระชญา

สำนวนสมเด็จพระ

แต่ธรรตของพระองค์ทรง แต่พระพักตร์ก็เป็นอย่างเมตตาไม่เป็นที่น่าหวาง
 จะทำให้เหมือนจริง ที่วังเศ็ลลชอบทำรูปสมเด็จพระนารายณ์นั้น คงเกิดแต่
 พระเจ้าหลุยส์ที่ ๑๕ โปรดให้แต่งหนังสือเรื่องทูตไทยไปเข้าขณเฉลิมพระ-
 เกียรติเรื่อง ๓ เป็นสมุด ๓ เล่ม หม่อมฉันได้มาไว้ในหอพระสมุดชุด ๓
 พอกขาดดวงขออนุญาตเอาไปแปลพิมพ์ไว้ในหนังสืออุโฆษสมัย ฝรั่งเศส
 คนหนังสือเรื่องนั้น พอกข้างจงชอบคดีเขาเขียนพระรูปสมเด็จพระนารายณ์
 ไปต่าง ๆ

๕) ขอได้โปรดตรัสรอบใจชายังวแทนหม่อมฉันด้วย ที่เธอออกดำห้
 ไปคดีโคลงเรื่องคุณเดื่อชอดูกทวดพระเชตุพนมาให้ อันคณผู้แต่งโคลง
 ๒ บทนั้นหม่อมฉันยังเห็นวากรมสมเด็จพระปรมาธิบดี ฯ ทรงแต่ง แม้
 ตำนวนโคลงไม่เยี่ยมถึงอย่างดีของท่าน ถ้อยคำแต่กระบวนความก็อยู่
 ในเค้าพระนิพนธ์ของกรมสมเด็จพระปรมา ฯ จะพูดต่อออกไปยิ่งกว่านั้นอีก
 หม่อมฉันเห็นว่าไม่มีใครอื่นนอกจากกรมสมเด็จพระปรมาธิบดี ฯ ที่จะ
 สามารถแต่งโคลงนั้น จะเตยพูดเป็นเรื่องราวตรงค่อไปในสัปดาห์นี้

เรื่องประวัติของคุณเดื่อนั้น ดวขอแฉนเป็นชาวเวียงจันทน พระบาท
 สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา โตกได้มาเป็นบาทบริจา แต่เมื่อยังดำรงพระยศ
 เป็นสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก เสด็จเป็นจอมพดขณไปตีเมืองเวียง
 จันทน เธอมีความภักดีในการปฏิบัติชอบพระราชอัธยาศัย จึงได้เป็น
 อุปฐากอยู่กับพระองค์มาแต่ก่อนเสวยราชย์ เมื่อเสวยราชย์ก็ไต่เป็น พระ-
 สนมเอกอยู่กับพระองค์แต่อาจจะเพ็ดทูลได้สนิทกับพระสนมคนอื่น ๆ เพราะ
 เหตุที่เธออยู่ประจำพระองค์เสมอ เวลาพระเจ้าลูกเธอทรงทรงพระเยาว์
 ขณเฝ้าจึงอยู่ในความดูแลของเธอ บางทีก็เห็นจะชู้ เจ้านายเด็กเหต่านน

พาทูกอดจูงเกรงจึงเรียกกันว่า "คุณเต๋อ" อย่างจำเป็นขอเด็กคง แต่คนอื่น
 เขามาเรียกบ้าง ครั้นต้นรัชกาลที่ ๓ คุณเต๋อก็สิ้นจวดีนา โดยย่นไปตั้งมัคร
 ด้มานอยู่กับเจ้าฟ้ากุณฑล เพราะเป็นเชื้อชาวเวียงจันทน์ด้วยกัน แต่
 ช่วยเลี้ยงตั้งสมเด็จพระเจ้าตากสินเจ้าฟ้ากุณฑลเป็นพระมารดา มาจนถึง
 อดัญกรรมในรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่ทว่า
 กระหม่อมไม่ทรงเคยคุ้นกับคุณเต๋อทั้ง ๒ พระองค์ เพราะพระบาทสมเด็จพระ
 พระนั่งเกล้า ฯ ก็ไม่เคยเสด็จอยู่ในพระราชวังจนได้เสวยราชย์ ทว่ากระ
 หม่อมก็เสด็จเข้าไปอยู่ในพระราชวังเมื่อพระชันษาได้ ๕ ขวบ เมื่อคุณเต๋อ
 สิ้นจวดีนาแล้ว แต่กรมสมเด็จพระปรมานุชิตประดิษฐ์ในพระราชวังและ
 เสด็จอยู่ในวัง ได้เคยคุ้นและเกรงกลัวคุณเต๋อมาจนทรงผนวชเป็นสามเณร
 เมื่อตอนปลายรัชกาลที่ ๓ จำโดยย่อในตำมพระองค์นั้น กรมสมเด็จพระ
 ปรมานุชิต ฯ ทรงรู้จักคุณเต๋อดีกว่าพระองค์อื่น

ส่วนรูปเด็กสองกนทจาหงัดด้วยศัณฐาน จะเป็นของใคร
 ด้ร่างถวายก็ตาม หรือกราบทูลขอให้ด้ร่างก็ตาม พระบาทสมเด็จพระ
 พุทธยอดฟ้า ฯ คงเป็นแต่มีรับสั่งให้เอาไปคิดหนึ่งเป็นเครื่องประดับไว้ใน
 วิหารพระโศกนาถ คงจะไม่ดำรัสแต่ให้ใครฟังว่าเป็นรูปอริษฐานของ
 ใครด้วยอยากมตุก แม้แต่เพียงว่ารูปทั้ง ๒ นั้นร่างเพื่อกันเลือกนาคจะ
 ไม่รักกันแพร่หลาย คดีเรื่องคุณเต๋ออริษฐานของถูกเป็นแต่อย่างว่า "สอคร"
 กนท ในวังแดงเดากันต่อมา เมื่อตัวคุณเต๋อสิ้นจวดีนาและถึงอดัญกรรม
 แล้ว ก็ไม่มีใครนำพาต่อ รูปภาพเด็ก ๒ รูปนั้นกตคิดเป็นเครื่องประดับอยู่
 คดอครรัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ ถึงเมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ
 ทรงปฏิสังขรณ์วัดพระเชตุพน แม้ทรงทราบเรื่องเดิมของรูปทั้ง ๒ นั้น ก็

คงไม่ทรงเห็นเป็นศักดิ์สำคัญจึงไม่เคาะต้อง เพราะฉะนั้นในหนังสือแต่ง
พรรณนาการปฏิสังขรณ์ แม้พรรณนาอย่างละเอียดจนถึงข้อข้างเขียนก็
ไม่มีกล่าวถึงรูปเด็ก ๒ คนในวิหารพระโตกนาถ

เหตุเหตุจะมีโคลง ๒ บทนเกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๔ เป็นแม่ไม่มีที่ตั้งตั้ง
แต่เชื่อได้ว่าเกิดขึ้นเมื่อพุทธระหม่อม ทรงขานนามพระพุทธรูปสำคัญอัน
เป็นพระประธานในวิหารทิศ เรืองนัสยได้ในศิลาจารึกเรื่องสร้างวัดพระ
เชตุพนเมือรัชกาลที่ ๓ มีนามเต็มเรียกพระพุทธรูปต่าง ๆ ตามวิหารทิศ
ว่ากระไร แต่ผิดกับนามที่จารึกศิลาหน้าฐานพระอย่างไร นามคงอยู่
ตามรัชกาลที่ ๓ แต่พระพุทธรูปปฏิมากร พระประธานในพระอุโบสถ
องค์ ๓ กับพระโตกนาถข้างดาจารย์ อันเป็นพระนามเดิมมาแต่กรุงศรี
อยุธยา องค์ ๓ นอกนั้นเพิ่มเติมแก้ไขหมดตั้งจะข้างแต่องค์ ๓ พอเป็น
ตัวอย่าง คือ พระประธานวิหารทิศตะวันออกนอกตามจารึกในรัชกาล
ที่ ๓ ว่า "ถวายพระนามว่า พระเจ้าตรีโลกงโมพระมหาโพธิ" ตาม
พระนามที่มอญเคยจะว่า "พระพุทธรูปวิชัย อภัยปรัภษ อัครโพธิรมย์
อภิธัมพุทธบพิตร" ดังนี้ พระประธานในวิหารอื่นก็เป็นท่านเองเดียวกัน
ตั้งเกิดร้อยพระนาม ที่ถวายใหม่ เป็นล้านอน กรมสมเด็จพระปรมานุชิต
ทงนน

ที่แต่ง โคลงไว้ของคุณเดื่อชอดูกชน ในคราวนั้น คงเป็นเพราะเหตุ
ระหม่อมเดื่อไปทอดพระเนตรเห็นรูปเด็ก ๒ คนนั้น ทรงปรารถนาถึงเรื่อง
เดิมเห็นไม่อาจจะให้สูญเสีย จึงทรงอาราธนากรมสมเด็จพระปรมานุชิต
ให้แต่งโคลง เพราะได้เคยคุ้นกับคุณเดื่อและทรงทราบเรื่องเดิมมาด้วย
พระองค์เอง หม่อมฉนาคาว่าเรื่องคงจะเป็นมาดังนี้

สำนวนสมเด็จ

อดคิดแก่ หรือว่าตามภาษาที่เราชอบพูดก็ยากศัพท์ไม่มุด

๖) ข้อปัญหาว่ายากยากกับมนุษย์ผิดกันอย่างไรนั้นเราจงดูที่หม่อม
ฉันเคยคิด แต่ความเห็นของหม่อมฉันอยู่ข้างกว้างดังที่น้อย เห็นความคิด
ชาวอินเดียนอกเข้ามาแต่ก่อนพูดทักท้วง ว่าดีชั่วชาติในโตกันต่างกันเป็น ๓
อย่าง คือ มนุษย์อย่าง ๑ อมนุษย์อย่าง ๑ ตริภุชฐานอย่าง ๑ หรือว่า
อีกอย่าง ๑ เอาคำภาษาไทยเข้าช่วยให้เข้าใจง่ายขึ้น ดีชั่วชาติมีคนอย่าง
๑ กบตริภุชฐานอย่าง ๑

คนนั้นแบ่งเป็นมนุษย์พวก ๑ อมนุษย์พวก ๑ มนุษย์คงบ้านเรือนอยู่
กต่างชมพูทวีป คือมีชนมประเทศ พวกอมนุษย์คงบ้านเรือนอยู่นอก
มีชนมประเทศทั้ง ๕ ทิศ อมนุษย์ที่อยู่ทางทิศตะวันออก มนุษย์ชาวมีชนม
ประเทศเรียกว่าคนชรรพ์ ที่อยู่ทางทิศใต้เรียกว่ากุมภภณฑล ที่อยู่ทางทิศ
ตะวันตกเรียกว่านาค ที่อยู่ทางทิศเหนือเรียกว่ายักษ์ มนุษย์กับอมนุษย์
เป็นคนด้วยกัน ถ้าเปรียบอย่างเห็นได้ง่าย ๆ ต่างว่าไทยเป็นมนุษย์ ญวน
เป็นคนชรรพ์ มลายูเป็นกุมภภณฑล ฮินดูเป็นนาค แดะจีนเป็นยักษ์ รูปร่าง
เป็นคนด้วยกันแต่ขนาดแแต่ตักษณะต่างกัน พูดภาษาแแต่ตอชนบชรรพ์นิยม
ต่างกัน นิสัยใจคอต่างกัน แต่อาจจะไปมาหากันแแต่หัดพูดภาษาให้
เข้าใจกัน แม้จนสามารถถ่มพงศ์กัน แต่คนพวกมนุษย์กับอมนุษย์จะ
อยู่ด้วยกันโดยปรกติไม่ได้ เพราะนิสัยใจคอต่างกัน จินตคติที่ต่างกันมี
ที่ต่าง

ในอาฏานาฏยสูตรว่า อมนุษย์ทั้ง ๕ พวกได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า
ถึงเขาคิชฌกูฏ ณ เมืองราชคฤห์ในมีชนมประเทศ แดะมีในเรื่องชาดกแแต่
นิทานเช่น ในคัมภีร์ธรรมบทปรากฏว่า พวกอมนุษย์เข้าไปหากันใน

ภิกษุสามเณรของอาบตปาราชิกนหน้าใจใดใด ถึงขอทวงฆ่าสัตว์เดรัจฉาน
 ของอาบตปาราชิกยกพอเขาใจใด คือ ห้ามมิให้สามเณรเป็นอนาถ ไม่
 เด็ดกว่ามีเหตุอย่างใด แม้โจรจะมาฆ่าถ้าพระภิกษุฆ่าโจรก่อนเพื่อป้องกัน
 ชีวิตตนก็ไม่พ้นเป็นปาราชิก ส่วนสัตว์เดรัจฉานมีมากมายนัก แต่มีวิธี
 เบียดเบียนมนุษย์ด้วยประการต่าง ๆ ชวนให้เกิดโทษระงับห้ามใจได้ยาก
 จึงสอนอาบตให้เบียดเบียน แต่ขอทนายทนาย คือ ออมมนุษย์อันพระภิกษุอาจจะ
 ทดบหนได้เหมือนมนุษย์ และไม่ทำความรำคาญด้วยชบกัดได้ค้อมยั่ว
 โทษเหมือนเช่นสัตว์เดรัจฉาน การทวงอตราอาบตเพียงถูดจจย พิเคราะห์
 โดยนัยดูเหมือนหนงว่า ถ้าภิกษุจะทนาย พระภิกษุซึ่งทนายก็เด็ดก่อนต้อง
 อาบตเพียงถูดจจย เปรียบว่าเมื่อนางยกขน ในเรื่องธรรมบทได้จะกินเด็ก
 เขาถึงพระเชตุพน ถ้ามีพระภิกษุพทชด่างองค์ ๓ จึงออกไปฆ่านางยกขน
 นน พระภิกษุนนจะของอาบตถูดจจยหรืออย่างไร อธิบายคำว่าฆ่าตาม
 พระบาทกตรงกบนตนนย ต้องประกอบด้วยองค์ต่าง ๆ เจตนาจะฆ่า ได้ฆ่า
 และฝ่ายไหนตายจึงเป็นฆ่า ถ้าไม่ครบองค์เหล่านี้ เปรียบว่าพระภิกษุคอด
 มนุษย์เพื่อป้องกันตัวให้พ้นภัยแต่ทำให้มนุษย์นตาย ถ้ามีใครตั้งใจจะฆ่า
 ก็ไม่ของอาบตถึงปาราชิก แต่ทำแก่ภิกษุนนถึงเจตนาจะฆ่า ได้ฆ่า และ
 ยกขตายก็ไม่เป็นอาบตปาราชิก พิเคราะห์ดูคดีมันไปตกอยู่ว่าต่อสามเณร
 อนอยู่ด้วยกันใดจึงเป็นอาบตปาราชิก ถ้าฆ่าคนพวกอื่นอนนบว่าเป็นอมมนุษย์
 ก็ไม่ถึงเป็นอาบตปาราชิกตงน จะเป็นพระพุทชบัญญัติ หรืออรรถกถา-
 อธิบาย หม่อมฉันออกจะตั้งเตไม่แน่ใจ

๘) เรื่องรูปปั้นบุคคลนอธิบายจะต้องแบ่งรูปเป็น ๓ อย่าง คือ
 รูปสัมมติ เช่น ท้า แต่เป็นพระพุทชรูปหรือเทวรูป อธิศีลเฉพาจะคอบุคคล
 อย่าง ๓ รูป รูปต่างตัว คือทำเป็นรูปของบุคคลนูน รูปใดแต่ด้วยเครื่อง

หมายเป็นสำคัญอย่าง ๓ รูปเหมือนตว คือตั้งใจทำให้เหมือนตวบุคคล
อย่าง ๓ สิ่งเกตุรูปที่ใดเห็นมาดูเป็นตงกล่าวคือไปน

แต่โบราณชอบทำแต่เป็นรูปสมมติเป็นพน เช่นพระรูปนตองพระองค์
พระเจ้าแผ่นดินขอมและพระเจ้าแผ่นดินไทยก็ทำเป็นเทวรูป พระอิศวรบ้าง
พระนารายณ์บ้าง ต่อมาเปลี่ยนไปทำเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง บุคคล
พวกอนกชอบทำเป็นพระพุทธรูป เรียกกันว่า "พระเทาคง"

รูปอย่างคางคกนมนอย แตกมาแต่โบราณ มีรูปพราหมณ์
พวกขอมทำด้วยศิลาไว้ที่ปราสาทเมืองพมาย เคยขอมอยู่ทพพชภินทสถาน
ในกรุงเทพฯ เป็นตงอย่าง รูปจำพวกนี้ทำในกรุงรัตนโกสินทร์มักทำแต่
รูปพระมหาเถระและรูปสมภารเจ้าวัด ของหลวงสร้างในรัชกาลที่ ๓ มี
รูปสมเด็จพระสังฆราช (คช โถเถื่อน) กับรูปสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์
(ชุน) เป็นรูปขนาดเล็กอยู่ทในหอพระเจ้า และรูปสมเด็จพระพุทธโฆษา
จารย์ (ชุน) ขนาดเขื่องอยู่ทวัดโมตโลก อีกรอก ๑ แห่งอื่นที่ใดเคยเห็น
ทวดรัชฎาฐฐานกบวัดกลางเมืองสมุทรปราการ มีหอพระไว้รูปหล่ออย่าง
คางคกสมภารที่ตงใบแดงทกอกทง ๒ วัด ทวดอนกเห็นจระมอก

รูปอย่างเหมือนตงนมนมาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา มีรูปสมเด็จพระ
สังฆราช (แดงโม) ครั้งรัชกาลพระเจ้าเสือเป็นตงอย่างอยู่ทวัดใหญ่เมือง
เพชรบุรี แต่ทสร้างในกรุงรัตนโกสินทร์ดูเหมือนพระรูปสมเด็จพระสังฆราช
(คช ญาณสังวร) ที่บรรจอยู่ใ้ ณ วัดราชสิทธาราม จะเป็นองค์
แรกททำขมเมอรัชกาลที่ ๒ เพราะตดพระปรากฏคอบเข้าไปจะให้เหมือน
พระองค์ พวกเจ้านายยังทรงพระเยาวเห็นตกกับพระพกตวพระอื่น ๆ จึง
ครตเรียกว่า "ท่านจรวคอบ" ต่อมาถงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระ

หนึ่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้จำลองแบบพระรูปองค์หนึ่งหอชนอกองค์ ๓ เดิม
 เอาไว้ในวัดพระแก้ว ถึงรัชกาลที่ ๕ ทูลกระหม่อมโปรดให้แท้ไปประดิษ
 ฐานไว้ ณ วัดมหาธาตุ ในรัชกาลที่ ๕ โปรดให้ทำรูปอย่างเหมือนตัว
 ท้าวศรีสุนทร (เจ้าคุณประคณ) ไว้ที่ชุมโศภนโศภนพระที่นั่งบุษบก
 มาตาพระมหาปราสาทหอรูป ๑ คงแต่เดิมมาจนถึงชนนบรรดารูปบุคคล
 ที่สร้างกันมา จะเป็นอย่างรูปสมมติ รูปต่างพวก รูปเหมือนคนจริง
 ดอนสร้างเมื่อตัวบุคคลถึงมรณภาพแล้วเท่านั้น ไม่มทจะสร้างแต่เมื่อตัว
 บุคคลยังมีชีวิตอยู่ คงเป็นเพราะรังเกียจว่าการสร้างรูปอยู่ในวิฆาณฤคชาคม
 สำหรับทำร้ายตัวบุคคลที่ถูก " บันรูป " นั้น

มาปรากฏการสร้างรูปบุคคลแต่เมื่อตัวยังมีชีวิตเป็นครั้งแรก เมื่อทูล
 กระหม่อมดำรัสสั่งให้ทำพระบรมรูปของพระองค์เอง องค์แรกทำขนาด
 ย่อมเหมือนปาริชาติ องค์หลังทำขนาดเท่าพระองค์ที่ในกรุงเทพฯ ๑ แต่ถูก
 ทัดทานมิให้เอาพระบรมรูปเข้าไฟห่อหุ้มด้วยเห็นเป็นอุปมงคล จึง
 เป็นแต่บันด้วยปูนน้อมประสาธน์ รูปทำเหมือนตัวมาชอบกันแพร่หลาย
 ต่อเมื่อรัชกาลที่ ๕ คงแต่หล่อพระบรมรูปสมเด็จพระอดิศมหาราชเจ้า &
 พระองค์ แด่รูปสมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต) ถึงกระนั้นก็ยังเป็นรูปผู้ถึง
 มรณภาพแล้ว เห็นจะมาต้นรังเกียจทำรูปบุคคลแต่ยังเป็น เมื่อสมเด็จพระ
 พระพุทธเจ้าให้โปรดให้สร้างพระบรมรูปของพระองค์ ในเงินตราเป็นเยี่ยง
 อย่างดีขึ้นมา พิจารณาเห็นว่าจะเป็นมาเช่นนั้น

ควรมิควรแต่จะโปรด

ตั้ง ๒๖ พฤษภาคม

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๔๘๓

กราบทูล สมเด็จพระยาดำรงฯ ทราบฝ่าพระบาท

เปิดเตลิด

๑) การที่ทรงลงเดชในกายพระหัตถ์คนหนึ่ง หาเรื่องเป็นเรื่อง ๆ ไปได้ง่าย แทนไปจะทำบ้าง

๒) เมื่อวันที่ ๑๖ ได้รับของสองอย่าง คือเพิ่มหนังสือเรื่องพิชิตรบกับเรื่องชาตูกहतวงอย่างหนึ่งกับสมุดจดกนดิมอย่างหนึ่ง เข้าใจว่าประทานฝากหม่อมเจมเข้าไป แต่ยังไม่ได้พบตัวหม่อมเจม หนังสือเรื่องพิชิตรบและชาตูกहतวงนึ่งไม่ทันได้อ่าน สมุดจดกนดิมเข้าใจว่าเป็นผลเกิดแต่ที่กราบทูลขึ้นมาในหนังสือเรื่องเดิม เป็นพระเดชพระคุณเหนือตนทุก ๆ อย่างที่ทรงพระเมตตา เรื่องเดิม ชายงัดแก่นแนะนำเหมือนกนดิมให้จดไว้ อย่างสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ แคก็ฯ ๆ ไป พูดถึงจดกนดิมนึกขึ้นมาได้ถึงแม่วงษ์ เจ้าคุณทเวศร์ตั้งอะไรแกมาแกกตจะตมเดี่ยกจกเอาแบ้งมาเขียนจดไว้บนกระงกที่โต๊ะแต่งคอง เพื่อกนดิมจะได้เห็นทจดไว้ ทำให้นกได้ไม่ตมเดี่ย หองปตมจตรเห็นเขากนดิมทจดไว้ว่ากระโรนึ่งตบเดี่ย จตดงไปให้ใหม่ว่า "ไซ้เจียด" แดะอะไรค้ออะไรอันไม่เป็นตาระ แม่จงชกคจนาหาเหตุ แดะกนดิมมาได้อกถงกรมชุนพิทยดากฯ นนทานทำคามจรฝรั่ง มกจอะไรทจกนดิมทานชอดชายฝ่าชัยพระพักตรไว้ ครนกตบไปถงจกคองถามพระองค้เองว่าชอดทำไม ในการจคถ้าไม่ถูกแปลตงสารกคกจวชอดเป็นอนมมาก

แม่โคบอกว่าหม่อมเจิมเอากะบี๋ตั้งคไปรมาฝาก แต่แกกไม่ได้พบ
 คอเหมือนกัน เกตากรหม่อมไม่เคยเห็น แกว่าอ่อย แดงแกก็ให้ไป
 เอามาให้ดู กระบี๋นั้นได้มาในชวดเหต่าฝรั่ง แกเปิดชนมน์กอดตจนปากชวด
 ขนมา กตบบัดจกตงไปอย่างเคิมไม่ได้ คองไปเอากวดยมาถ่ายออกเสีย
 แดงมกอดตจนมาอีก คกตงคองปาดออกจนเคิมถวย เกตากรหม่อม
 ก็บอกว่าไมกน ควดยนคตงเคยพุดกบเจ้าพระยาพิชเชนทร์ ว่าคอกเคอ
 ดูคิงฟางพุดไว้ว่า คนเรากนเคตั่งทควรกนแตะกนเคตพอตมควร ไมจ่า
 เป็นจจะคองตายกายใน ๒๐๐ ปี ท่านถามว่าตั้งใดทไมควรกน เกต่า
 กรหม่อมนคได้ โดยบัจบุบนักบอกท่านว่าของคอง กระบี๋ตั้งคไปรพนเป็น
 ของคอง จึงคิตว่าไมควรกน นคถึงพระเจ้าซาร์แห่งรุตเซีย เมื่อคองเคตจ
 เขามาเมืองไทย ตั้งใดซึ่งเป็นของกตกแแต่ไมเควยเคย คงจจะทรวงค้อว่า
 เป็นของไมบริตฐ์ อย่างเคยจกบทเกต่ากรหม่อมคิตเห็นกระบี๋ตั้งคไปร
 ณะนของกตกขงคตว่ากระบี๋ตั้งคไปรอกทไมออก

๓) เรื่องโคลง "คุณเลื้อขอบุศร" ซึ่งคคมาถววยคราวค่อนน

ไม่ได้กราบทูลว่าเป็นหินสองแผ่นเอาฝั่งคอกนเขาไป ควดยเห็นวได้ทอคพระ
 เนตรเห็นความเป็นไปอยู่คัก่อนแแต่ ทโคตงจาร์กเป็นหินสองแผ่นน
 จะคองแยกคตฝั่งวาทกนคตารูปภาพ งามจจะทำเป็นชนทหงอย่างกระแแต่
 พระคาวี ทงคเอาไปฝั่งคตกนวใหม่ทหงพระน ท่าไปควดยเขาใจคิต
 ความไมโคตงพุดถึงรูปภาพ ไมได้พุดถึงโคตง เคิมททเขารูปภาพคิตฝั่งว
 หงพระนนพอจะคาคได้ ว่าเป็นพระราชประตังคจะไม่ให้เห็นประเจ็ด
 ประเจ็ คคเป็นปัญหาทททให้เกตคความคังคยชนหงคยคองจจะคตาง
 คอไปน

สำนวนสมเด็จพระ

ก) คุณเดื่อต้องการลูกผู้หญิงหรือผู้ชาย หรืออะไรก็เอาทั้งหมด

ข) รูปภาพนั้นเดิมอยู่หลังพระ ย้ายเอาไปติดผนังไว้ข้างประตู

ซ้ายขวาพระเมื่อไร

ค) ได้กราบทูลแล้ว ว่ามีปากที่แต่งโคลงนั้น จึงเกศเห็นว่า
ไม่ใช่พระโสมบุษย์กรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ ละต้องเป็นภายหลังเมอทาน
สิ้นพระชนม์แล้ว ตกเป็นได้ฝังโคลงจารึกนั้นในรัชกาลที่ ๕ แต่ไม่ก่อน

พ.ศ. ๒๓๙๖ หรือจะมาแต่ครั้งรัชกาลที่ ๑ พร้อมกับรูปภาพก่อนกรม
สมเด็จพระปรมานุชิตฯ ทรงรุ่งโรจน์ในการแต่งโคลงฉันท์ แต่ขีดในคำ
ว่า "คุณเดื่อ" หรือจะได้อีกโดยสมญาจนกว่าจะมาแต่รัชกาลที่ ๑ แล้ว ด้วย
พระเจ้าตากเชอหุดานเชอเรียกกันเช่นนรูกนดอยแล้ว ออกประการหนึ่ง
โคลงที่จารึกไว้นั้น ก็เขียนในวิธีแปลกไปจากที่เคยเขียนใช้กันในรัชกาลที่ ๕
แต่จะทรงกวดขันในการเขียนหนังสือเมื่อไรก็ยังไม่หาเคยทราบไม่

รูปภาพทิวานนตงตั้งทบบนค้ำลาดด้วย เช่นนางเขียนเป็นผ้าลาย จะ
ตั้งมาแต่ก่อนหรือตั้งหลังไม่ทราบ เรื่องตั้งบนหินนั้นได้เคยตั้งตั้งมา
แล้ว เพราะเห็นที่ปรากฏพระมหาธาตุคู่พระกับรูปภาพนตงทระเบียง
พระนครวัด ฉางแห่งกเห็นมัสตงแดงทาใจทพนในทตบ แต่จะทาเก่าหรือ
ใหม่ไม่ทราบ ได้เคยถามความเห็นคำวดคราจารย์ เซเดส ว่าเวตาปราสาท
หินรุ่งเรืองอยู่นั้นเขาตั้งตั้งทับหรือไม่ แกเห็นว่าไม่ตั้ง แต่ได้ไปเห็นพระ
ระเบียงปราสาทหินที่เขาพนมรุ้ง ก็อดด้วยหินทรายเขยงคอกกับหินทรายแดง
กต่างกัน จะเป็นด้วยหาหินอย่างเดียวกันไม่ได้ หรืออย่างไรไม่ทราบ แต่
เห็นว่าถ้าไม่ตั้งตั้งแล้วก็ดูไม่ได้ มีใครคนหนึ่งได้เคยถามเกล้ากระหม่อม
อย่างนั้นเหมือนกัน แต่สมควแล้วแต่ได้ เกล้ากระหม่อมก็ต้องตอบว่าไม่ทราบ

สาส์นสมเด็จพระ

ลาบพระหัตถ์

๔) ตายพระหัตถ์เจดลงวันที่ ๓๓ สิงหาคม ได้รับแถมเมืองวันที่ ๓๑ สิงหาคมโดยเรียบร้อย จะกราบทูลส่งของต่อไป

๕) ขอททรงสนนษฐานถงเรื่องเขียนจงใจนน เห็นชอบว่าทรงพระดำริถูกเป็นแม่นมทุกประการ เป็นแนวว่าช่างเขียน "หงายทอง" ถึงต้องเขียน มีคนเขาจำเครื่องเรือนเรียกว่าจงใจก็มี เกดถ้ากระหม่อมก็ดำไม่เคยทราบเคย ที่จักไม้ไผ่แขวนเบ็ดเด็กเป็นพวงเรียกว่าจงใจนน เห็นว่าคงใจจะทำ รูปแมงมุมชนิดที่ยังโยียงหยกอยู่บนหลังนำเป็นแน่นอน

๖) พระดำรัสอ้างถึงทศกรรฐ์ในเรื่องเขียนรูปพงศาวดารนั้น เป็นการต้องขนดที่เกดถ้ากระหม่อมเกดยดกวอนมปากพูดตามใจ จึงจะเพื่อกกราบทูลในเรื่องทศกรรฐ์ไปอีก อันรูปทศกรรฐ์ซึ่งเราเขียนกันอยู่นั้นเขียนตามโฉนหน้าโฉนทศกรรฐ์นนเห็นว่าเขาคิดเคมท ททามหน้าใหญ่ให้เห็นเหมือนกบยกษสามัญคนหนึ่ง ส่งนมหลายหนานนทาซอนกนชนไปแค่อยู่ในทรงชญา ไม่นิดจากทกวมปากกต่างได้ แคแชนักเขียนเป็นสองตามโฉน เพิ่งจะเขียน๒๐ ครบตามกัจว่า เมื่อเขียนระเบียงวัดพระแก้วในรัชกาลที่ ๕ นเองแชน ๓๐ นนถ้าเป็นรูปเขียนกพอเขียนบง ๆ กนไปได้ แคถ้าเป็นรูปเขียนแชนกหงายทอง ต้องมีใหล่หนากกว่าคนธรรมดา ๓๐ เท่าแชนจึงจะออกได้ ถ้าทำปากกนไว่กเป็นแชนคิง กระตักไม้ได้ สหัดเดชะยิงไปใหญ่ มีหัวพนหนึ่ง มือสองพน ทำไม้ได้เป็นอนชาตทงเขียนทงบน ททำหน้าโฉนกนก็เขาอย่างหน้าทศกรรฐ์ แคเพิ่มขนเป็น ๔ ขน มากกว่าทศกรรฐ์ขนไปออกขนหนึ่ง แมกระพนกยงชาตจำนวนพนอยู่มาก

๘) เรื่องเรือราชเทียน ที่สมเด็จพระมหาจักรวงศ์แห่งหนึ่งดื้อว่าเขา
 อย่างเรือหยกเกิดอาการหม่อมมากได้เคยอ่าน ที่ท่านเข้ามาแต่ร่างทรงนำพระ
 ดั่งหมึกเป็นอนึ่งหนึ่ง ในทางคิดเทียบเหมือนกัน แต่จะอย่างไรก็ดี เกิดการ
 หม่อมได้ไปเห็นเขาทวดเก่าในเมืองไซยา ซอว่าเดอะไรจาไม่ได้ออกตา
 หนึ่ง เขาทำด้วยไม้ นึกให้ใส่ในตาเรือ เพื่อดูว่าเทียบหมดหรือเพากัน
 ติมจะได้คืบไปเองเพราะศกนา ได้เข้ามาทำไว้ที่ประชุมบรมราชานุสรณ์
 ๕ ถ้า จะถูกแบบเดิมหรือไมهنนไมคานงถึง

๙) ราชยานมีจำกัดในกฎมนเทียรบาลนั้น เป็นของช่างเขาคิดทำ
 จะนั่งสบายหรือไม่สบายนั้นไม่ใช่พระของผู้ที่ ถ้ารูปร่างเหมือนกบช้าง
 ก็ตรงกับวอลต์วิกาณนั่นเอง เด็ดยงหัวเดิมคงเด็ก ที่เราเห็นคงขยายใหญ่แล้ว
 สำหรับหามโกศ ช่างไม่เหมาะเสียจริง ๆ ที่ห้ามสองคน

๓๐) เรื่องหยดนาฬิกาครั่งกรมสมเด็จพระปรมานุชิตฯ นั้น ออกจะ
 ไม่ผิดได้เขียนเขาเตาถึงเฮ่าดี ออฟ ปาตเมนต์ องกลุข ถมหยดนาฬิกา
 เหมือนกัน อนึ่งคำว่า "วิกาต" ทำไมมาค้เด็นกันเป็นวैयाเที่ยง เกิด
 กระทบหม่อมเห็นเป็นคำ เพราะมีคำพระท่านเทศน์บอกอุโบสถว่า "รัตน
 ภูษิต วิกาตโกชน" แปลว่ากินเจตาค่าเป็นวิกาตโกชน ตรงกับคำว่า
 "กินชางค่า" ที่เราพูดกัน ขอนได้เคยตั้งใจจะไปเกลยกับสมเด็จพระ
 จักรยานวงศ์ ที่แรกไปตงกระทูถามท่านว่า "วิกาต" เป็นเจตาไร
 ท่านบอกอ่าค่า เดยไม่ได้เกลยกัน พระดำสนโสภณ (แจ่ม) ท่านก็เห็น
 ว่าค่า ท่านบอกค้ออย่างว่า ในภิกขุณีปาติโมกข์ก็มีว่าภิกขุณีเข้าบ้าน ใน
 เจตาวิกาดค้ออ่าบค้ปาคิตค้อย ถึงเกิดเห็นเป็นเจตาค่า เป็นเจตาที่โกต

สำเนาสมเด็จ

๕๑

๓๒) การค้นหาคำศัพท์ลงในถาดพิมพ์ดินเผา เป็นการจริงดังที่
ครุฑ หูดกระหม่อมแดงเคยครัดเต่าว่าเต่าดำไปไหนที่ในยุโรปกตมเสียดัง
ครัดตั้งให้เขาหาที่ประทับไว้ถวาย เขาไปได้ที่ประทับ ใกล้ทางรถราง
เต่าดำไปพักอยู่กุน เพราะเต่าดำโครม ๆ ไปทุกเวลา จึงทรงจัดการ
หาที่ประทับใหญ่^(๑) แต่ในระหว่างซึ่งหาที่ประทับใหม่ยังไม่ได้นั้น ก็
เคยค้นกับเต่าโครม ๆ ไปเลยไม่ต้องย้าย

๓๓) ตามลายพระหัตถ์ซึ่งครัดตั้งให้บอกขอบใจแม่โต ในการที่
ตั้งของออกมามาถวายนั้นได้บอกแล้ว

ควรมีควรแล้วแต่จะโปรด

พรหม

×

×

×

บ้านชินนามอน บึง

วันที่ ๒๗ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๔๘๓

ทูล สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ

หม่อมฉันได้รับลายพระหัตถ์แวร ฉบับลง วันที่ ๒๐ สิงหาคม แล้ว
ครางนเขาเอามาตั้งวันเสาร์ที่ ๒๕ เวลาเช้า

ทูลสนองความในลายพระหัตถ์

๓) ที่หม่อมฉันตั้งสมุดจดกนลงมไปถวายนั้น เป็นด้วยอำนาจพระ
ปรารภถมมา ในลายพระหัตถ์ถูกตั้งทรงภาค ว่าถึงลักษณะเดิมดูต่างกัน
เป็น ๓ อย่าง

(๑) ค้นฉบับเป็นเช่นนี้

สาส์นสมเด็จพระ

อย่างที่ ๓ ต้มสนิท อย่างพเห็นจะเป็นมีมาก ยกตัวอย่างที่ใดแก่
 คดหม่อมฉน เพลงรูดตดเมือเรอ ๆ นเรอ ๑ หม่อมฉนพกรปรารภที่ป็น
 นเือง ๆ ว่าน่าจรวมคำเด็กไทยร่งเด่น เช่น "จิงใจมาโตดำเภา" เป็น
 คนี้ พิมพ์เป็นเล่มอย่างองกฤษเรียกว่า Nursery Ryhmes

ของไทยนกดียตายที่ไม่ได้ทา เมอ ยง เป็น นายก ราช บัณฑิตย สภา
 เมอหม่อมฉนเขียนวิจารณ์บทชาตูกหดวงได้ออบทเห่กถ่อมที่หม่อมฉนเคย
 ใพพิมพ์แต่จค้อพระยาอนูมาน เขาตั้งออกมาอีกเล่ม ๑ ตั้งนเป็นคำเด็ก
 ร่งเด่นทงนเห็นในคานาซงหม่อมฉนเขียนใจเอง จิงนกดิดำหม่อม
 ฉนไดเคยปรารภแต่ได้ให้รวมคำเด็กร่งเด่นพิมพ์ในเล่มตเด่นนนแล้ว แต่
 เมอ ยงเป็นนายกหอพระตมค ควรหรือตมฉนทได้ถงเพียงน

อย่างที่ ๒ ต้มเพียงบางตั้ง ซึ่งน่าจะเป็นด้วยกันโดยมากเหมือนกัน
 เช่นนกดถงเรออะไรเรอ ๑ จำโครงเรอได้บกพร่องแต่พตศความ ครนจะ
 ต้อบกเกิดตมว่าเคยเห็นในหนังสือไหน คิดคนี้ไม่ออกจนทอดชระ บางที
 จนชานานจิงนกดได้ หรือไปคนพบว "อูนเอง" เมอฉนกจทจะคอง
 การรูดียแต่จ

อย่างที่ ๓ ตมคัพทคอตมชอคนเป็นคน มีควอย่างเช่นกรมพระนเรศ ฯ
 ครดีเดาอาทานพบเจตงหญิงตอม รูวาคเป็นใครแต่พกชอไม่ออก ตมอย่าง
 นกมแก่หม่อมฉน เมอเรอ ๆ นกถงหดวงชยอาญาทเป็นพะทามะรงทง
 คุณอย่างคเคช อยู่เมืองนครปฐม หม่อมฉนเคยใช้ต้อยแกอยู่ชานาน
 แต่เมอพกชนตมชอคด พยายามคิดคนตักเทา ไคกมแต่คาน ไผตชน ใน
 ญาณแต่รูวาคแก่ไม่ไดชอนนจนคองเตกคค ตอมาในฉนนเองเจตวเขา

พจนาคำ "โพธิ" ไม้ต้นในญาณเฉย ๆ โดยมีได้คิดค้น ตู๊กนำพิศวง
แต่จชกนงมนนจตตงไว้เป็นคักจ่าอย่างอนหมด

๒) ที่หม่อมเจิมเขาเอากะบีสังคไปร์ไปฝากคุณโตนั้น หม่อมฉัน
ไม่ทราบแม้จนว่าทำกะบีที่เมืองสังคไปร์ เห็นแต่เมื่อเตรียมจะกตบหาของ
กินแต่อะไรต่ออะไรไปหลายอย่าง หม่อมฉันก็ไม่ได้เอาใจใส่ได้ตาม ใน
เรื่องของในท้องตลาดเมืองบึง พงกผู้หญิง แม้ที่เป็นแขกมาพักเพียง
สัปดาห์เดียวจุกจกจ่าหม่อมฉันทุกคนก็ว่าได้ เพราะเขาชอบเที่ยวตลาด ไป
กินไม่เจนวน ไปจนละหลายหนกม แต่หม่อมฉันไม่ชอบไปตลาดจึงไม่รู้ว
่าอะไรแปลกกับกรุงเทพ ฯ การกินนหม่อมฉันก็เห็นพ้องกับพระตำ
ว่าคนสูงอายไม่ควรชอบกินของแปลกและกินน้อยดีกว่ากินมากเกินไป ใช้
สังกตด้วยท้องเป็นประมาณ ถึงปากยังอยากถ้าท้องอุมก็ไม่กินต่อไป

๓) เรื่องโคลงคุณเฒ่าของคุณน หม่อมฉันได้เขียนบันทึกความ
เห็นทูลบรรเลงถวายไปแล้วในจดหมาย เวร ฉบับที่ ผ่าน กับ ตาย พระ หัก
ฉบับนี้ จะทูลเพิ่มเติมแต่จ่าหม่อมฉันเคยเห็นแผ่นดินจ่าจาร์ก โคลงนนต
อยู่ท โครูปภาพเด็ก นาทจะเคยหลุดตกเพราะคนไปแตะต้อง เห็นจะเป็น
ท่านมณฑลเทศ ฯ (ใจ) ที่เขาไปคิดเดี่ยวข้างหลังพระโดกนาอให้สูงพันมือ
คน แต่ตัวรูปภาพนั้นตามโคลงจ่าเป็นเด็กชายรูป ๑ เด็กหญิงรูป ๑ เพราะ
ฉรนนแต่คงความจ่าจะได้แค่ลูกชายหรือลูกหญิง หรือได้ทั้งลูกชายลูก
หญิงกยนตทงนน รูปภาพทง ๒ นนหม่อมฉันเห็นจ่าคงคิดอยู่ตรงทต
เดยวนมาแต่รัชกาลที่ ๑ เพราะดูเหมาะกว่าทอน และทำเป็นคู่จึงคิด
ใจข้างพระฝ่ายสะควให้คนเห็นง่าย ทงมขอตำคญทจระตองให้ทานผู้เป็น
เจ้าของชนชมอนุไมทนาด้วย หม่อมฉันอยากจ่าจะเตาคือไปอีกสักหน่อย จ่า

พระรอย จระมี คนเชื้อ กนมา แต่ในกรุงศรีอยุธยา ว่าอาจจะขอ ถูกต่อพระ โดก
 นาดได้ คุณเดื่อคงอยากมีลูกมากองผนังร่างวัดพระเชตุพนนานแล้ว ครั้น
 ประดับเหตุ เขียวพระ โดก นาด มาประดิษฐานไว้ ในวัดพระเชตุพนจึงกราบ
 ทูลปรารภ ทว่าจะขอถูกต่อพระ โดกนาด การที่สร้างรูปเด็ก ๒ รูปนั้นอาจจะเป็น
 พระราชดำริทรงแนะนำก็เป็นได้ อย่างไรก็ตามเรื่องให้สร้างรูปเด็ก ๒ ตัว
 นั้นคงคิดกันแต่ในระหว่าง พระราช ดำริกับ คุณเดื่อไม่มีใครอื่นเข้าไป เกี่ยว
 ของ และไม่ได้อ้างโดยเปิดเผยว่าเป็นของคุณเดื่อสร้างขอลูก มีเรื่องทำ
 นองเคยวกนปรากฏ เมื่อรัชกาลที่ ๕ เจ้าจอมพุ่มไปอริษฐานขอ ถูก ต่อ
 พระพุทธรูปองค์ใดองค์หนึ่ง ดูเหมือนจะเป็นพระพุทธรูปราช กตบมา
 พระราชธิดา ทูลกระหม่อมจึงพระราชทานพระนามว่า "พุทธประดิษฐาน"
 แด่เอกทรรพษัตน์พระชนม์เสวยเมื่อศักราชที่ ๕

๕) ปัญหาว่าตายจาหตกปราสาทหินที่ เมือง เขมร ดงดี หรือ ไม่ นั้น
 เมื่อหม่อมฉันไปดูพระนครวัด เดินไปโนระเบียงนิกตั้งด้วยผ้าเพดาน
 ก้อน เพราะตั้งเกดหินทวางเหลื่อมเข้าไปเป็นหลังคาตุครุกระไม่มีรอยทำ
 ให้เกดยงเกดอย่างไร จนไปเห็นมีผ้าเพดานทำด้วยไม้จำหลักประดับ
 บัดทองมอยุ่ห้อง ๓ จะเป็นของทำใหม่หรือของเดิมเหลื่อมอยู่ไม่ได้แน่ แต่
 สวดตายเขากบปราสาทหิน เห็นได้ว่าเป็นของ ใหม่ก็คงสร้างตามแบบ
 เดิม จึงดงเนื้อเห็นวาระเบียงพระนครวัดเดิมคงมีผ้าเพดานทำด้วยไม้ คือ
 นนไปเห็นภาพจาหตกทบางแห่งดูเหมือนทชุมจระนามรอยสลัก แต่กรูไม่
 ได้ว่าใครจะไปดงดีในภายหลัง หรือดงดีแต่เดิม ทางต้นนษฐานกมเป็น
 ๒ นัย นัย ๓ ว่าแห่งใดเป็นที่ตากแดดกรำฝน แห่งนนทงใจเป็นเนื้อหิน
 แห่งใดอยู่ในร่มดงดีสวดตายจาหตกให้ดูงามขน แต่ถ้าเป็น โดยนชนคราบ

ตั้งยงเหตออยูคามรูปภาพทณนงระเบียงมากกจาทมอยจงเห็นอกนย ๓ ว่า
ภาพจาทกทหนเมออยูในรณกทงไวเป็นเนอหินมไคดงดมาแต่เดิม เพราะ
ประดงคจะอดคณมอจาทกทหน ถาดงดกจะไปเหมือนกบภาพเขียนหรือ
บ้นซงทำไคงาย ๆ บัญหาลงอยเพยงยงชบไม่แตก

๕) รูปภาพเรอกรามเกยรคทระเบียงวดพระแกวณน เดิมเขาก
ไม่ได้เขียนทศกรรฐหรือภาพอนทนายแชนทนายมอเจนแต่ตรง คิว ภาพทำ
ปาฎหารยเฉพาะคอง หม่อมฉนยงจาทไคว่าสมเด็จพระราชบิตดาเป็นผู้ตั้งให้
เขียนแชนแฉะมอมาก เมอท่านเป็นแม่กองการเขียนพระระเบียงคองจะ
ฉดองพร้อมกบงานสมโภชพระนกรอายุครบ ๓๐๐ ปีในรัชกาลท ๕ ท่าน
เกยครัดเตอจาทไปจ่านเมอเขียนรูปภาพล้หัดเดชะ ช่างมรุตจะเขียนแชน
๓๐๐๐ ไคอย่างไร ท่านจึงเอาค่า “พนธ” มาให้เขียนเป็นมอคณฝ้าย
๓ นวครทฝ้าย ๑ คิคคณนทไปเข้าเรอรูปภาพล้หัดคิงหม่อมฉนเกยทุด
ไปแล้ว ถ่าปดงใจเลี้ยว่าเขียนภาพล้หัดคองจะเขียนไคทงโงงามแฉะ
ให้ถูกใจคณคู แต่ทจะให้เป็นทงภาพล้หัดคองให้เหมือนรรมชาติคอง
มนพนวล้หัดคองจะเป็นไคกชกยุงพาให้ภาพเลวตงแทนน

๖) เรอ “วีกาด” จะหมายว่าเจตาทายหรือเจตาคานน ค
เหมือนพระเถระทไคพจนรณาทาทกฐานในพระบวดี จะเห็นว่เจตาค่า
ทูกองค นอกจากชอวนจณยคาง ๆ ทประทานมาในตายพระหัดค ถ่าหม่อม
ฉนจาทไคถูกแม่ในพินทานปฐมบัญญัติคิงชบทวีกาด โภชนกเกิดแต่พระภิกษ
เข้าไปบิณฑบาตในเวตาค่า มีไชบ้าย แต่ทไม่มีพระเถระองคไคกต่ายก
บัญญัติเรอวีกาดชนพจนรณานน เป็นเพราะเกิดเหตุคองคองทาทุคย
ตั้งคายนามือ พ.ศ. ๓๐๐ ด้วยภิกษุตั้งชพวกวชชคียมจะแก่พระวินย ๓๐

หมายไปขอหนังสือพนทพระยาอนมานราชชน เขาตั้งมาให้ถึงหม่อมฉัน
 เมื่อนั้นวันที่ ๒๖ นี้ เปิดดูก็จริง ๆ และความเคยจกนกับทหม่อมฉัน
 เขยจนจากรณทุกเป็นควอย่าง ติมอย่างท ๒ ททุกอธิบายข้างตนจดหมายน
 จงคองเขยจนจากรณแก่ใหม่ ถวายมากขจดหมายน ขอให้ทรงเปิดย
 กระจายเอาหน้า ๗๒ ของเดิมออกฉีกเสีย เอาใบที่ถวายใหม่เข้าแทน

ควรมีควรแล้วแต่จะ โปรด

สมเด็จพระนางเจ้าสุวัทนา

x x x

ตำหนักปลายเนิน คลองเตย

วันที่ ๒๗ สิงหาคม ๒๔๗๓

กราบทุก ได้สมเด็จพระยาตำรัง ๆ ทราบฝ่าพระบาท

เบ็ดเตล็ด

๓) ปากหน้าโพทจริงควรจะเป็นปากหน้าพง แล้วถ้าหน้าโพทจะอยู่ที่
 ไหน เคยเห็นในพงศาวดารมักต่างถึงปากหน้าพง คือเป็นอยู่แถวพิษณุ โดก
 ทำให้เข้าใจว่าแต่ก่อนนรวมหน้าแม่พงจะคกอยู่แถวพิษณุ โดก คตองพังก
 เคยได้ยิน เขาใจว่านนั้นคือถ่านาเก่าซึ่งนำเดินอ่อน ๆ ทำให้แคบเด็กจน

กตายเป็นคตอง (คนชด) ไปเดี่ยวแดง แม่นาโพธิจะเป็นตานาคงแตท
 รั่วมกับแม่นาใหญ่ (ซึ่งเรียกกันเคยจนวานานาน) ชนไปจคคตองพิง
 (ซึ่งเข้าใจว่ามาคอกกับแม่พิง) อันแผนทตามทเข้าใจกันก่อนน ย่อมหมาย
 เอาตานาเป็นหลัก แต่เมอตานาเปดยนไปแผนทซึ่งกล่าวมาแต่ก่อนก็เลย
 หลก เหมือนหนงแม่นาทเมืองพจตรทุกจนทราบว่าเป็นคตองเวียง แดง
 นาเคนแรงกิดให้ใหญ่กตายเป็นแม่นาไป ทจริงแม่นาและเมืองพจตรเกา
 กยงม แคนบจนกจะสูญหายไป เมืองพจตรเคยจนเป็นเมืองคงใหม่ ยง
 จำได้ทตรัสว่าอาจเด็กได้ ในชัวโมงเดียว คำว่าสระหตองเข้าใจทเรียก
 กันว่าบงดีไฟอยู่ในทุกจน ทกราบทุดมาทงนกดวยคดว่าแม่ทรงทราบการ
 เก่าอย่างไร ก็จะได้โปรดตรัสอธิบายให้เข้าใจแน่ได้

ทะเลสาบ ในคำว่า "สาบ" เกรงจะเป็นชื่อจาเพาะห้องนาท
 กวางทเมืองเขมร ไม่ใช่เรียกห้องนากวางว่าทะเลสาบทุกหนทุกแห่งไป
 คำว่าทะเลหมายคความว่าง ไม่จำเป็นจจะต้องเป็นห้องน้ำ เป็นบกก็ได้
 เช่นทะเลหญ้า ทะเลคม และห้องทะเล เป็นต้น

๒) ทนจะกราบทุดด้วยเรื่องสั้นมาอนเป็นเรื่องซึ่งได้กราบ ทุดมาแดง
 แต่เป็นเรื่องเข้าป่าสำหรับทรงทราบเท่านั้น ไม่ใช่รับรองอะไร

ตามปรกติของเกล้ากระหม่อม ถ้าอยากรู้อะไรในทางพระศาสตร์
 ถามพระเถระสุดแต่โอกาสจะอำนวย ในเรื่องสั้นได้ถามพระอุปัติ (เมื่อน)
 ก่อน ท่านบอกว่ามีมากในอรรคถา ฐิตา โยชนา ส่วนในพระบาตม
 แต่ในพระฉินัย ในพระสูตรไม่มี ท่านไม่ได้บอกรายละเอียด เห็นจะพิน
 เผื่อหนักครนได้พบสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์จึงถามท่านอีก ท่านบอก
 ไม่ได้ด้วยท่านไม่เข้าใจพอ เป็นแต่บ่นว่าอะไรเป็นโยชน์ ๆ กวางขวาง

เต็มที เป็นปรกคิของท่านถ้าท่านบอกไม่ได้ก็หาอะไรซึ่งควรดูได้มาให้ดู
พิเคราะห์ที่เอาเอง ในเรื่องตำนานท่านส่ง "ฉันท" ซึ่งสมเด็จพระนเรศวร
วชิรญาณทรงเรียบเรียงมาให้ดู

เกตุภระหม่อมอานคูกเห็นว่าคุณทรงกล่าวอ้างถึงไว้ทุกอย่าง แต่
เราจะต้องจับเอาคำในพระบาท อันเป็นรากเงาของเรื่องตำนานนี้ แต่คำ
ในพระบาทเข้าใจยาก ก็เหมือนกบฏกมพเทียรบาดของเรานั่น เป็นเหตุ
ให้มหาวิทยาลัยเป็นอันมากแปรตนจนจกนไปต่าง ๆ จึงเกิดเป็นหนังสือชนมมาก
มาย มีอรรถกถาฎีกาเป็นต้น คำที่อาจารย์ทงหลายแต่จกจนจกนไปตาม
ความเห็นแห่งคนชดกันให้ยุ่งไป ฟังเอาเป็นยุติอะไรไม่ได้ ต่างอาจารย์ก็
มีความเห็นถกถวนเกินไป ต่างอาจารย์ก็มีความเห็นมกง่ายเกินไป ต่างความ
เห็นท่านก็ทรงเห็นด้วย ต่างความเห็นก็ไม่ทรงเห็นด้วย จึงเป็นเหตุให้ทรง
วินิจฉัยใหม่ไปตามพระดำริ

ในข้อที่กตจนจกนของใครนั้นจะไม่กล่าวถึง จะกราบทุกแต่ความ
ที่กล่าวไว้ในพระบาท อันเป็นคำเก่าแต่เป็นหลักของเรื่องตำนานมอญว่า
ห้ามไม่ให้ส่งข้อมมคตส์มากับแคบ จนอยู่ในนั้น ๒๓ คนไม่ได้ และไม่ให้
ส่งมคตส์มากวางใหญ่เกิน ๓ โยชน์ไป และให้ส่งข้อมมคตส์อยู่ในตำนานประชุม
กันทำสังฆกรรม

พิจารณาความในพระบาท หาใช้วัดหนึ่งมีตส์มาต้อมโบสถ์จำเพาะ
วัดอย่างเดียวกันไม่ โกตไปทางมหาตมา แต่มหาตมาก็เป็นจำเพาะวัดหนึ่ง
ผิดไปจากทางพระบาทอยู่เหมือนกัน อนมมหาตมานกมอาจารย์คนหนึ่ง
คิดจตมาแต่ก่อนแต่ก่อนเข้าใจว่าทุกภระหม่อมของเราทรง อะต้อมอดด้วย จตเอา
ในนั้นคินท์น้อยมคตส์กัน เพื่อให้โกตกับทางพระบาท ที่ในพระบาทกล่าว

ห้ามมิให้ต้มมดส้มมากเกินไป ๓ โยชน์ นั้นทำให้เกิดความสงสัย ว่าโยชน์หนึ่ง
 ในพระบาตจะไม่ใช่ ๕๐๐ เช่นอย่างที่เราเข้าใจกันอยู่ทุกวันนี้ ได้เบ็ดเตล็ด
 พจนานุกรมบาตก็บอกแต่เพียงว่าโยชน์หนึ่ง ๕ คาวุต พดิกคู้พัท "คา
 วุต" เพื่อจะรู้ว่ายาวเท่าไร ก็ชดกตบไปว่าคาวุตหนึ่งเป็น ๓/๕ แห่ง
 โยชน์ เคยไม่รู้ว่ายาวเท่าไร แต่กคคอกทเขียนไว้ให้เข้าใจว่า
 "คาวุต" ตั้งตฤคเป็น "คาวุต" ตรงกับที่เราเรียกว่า "คาวุต"
 ทำให้เกิดความรังอกออกไปว่าคาวุตหนึ่งเป็น ๓/๕ แห่งโยชน์ ทางพระ
 บาตทวาไวคเป็นประสงค์ให้พระสงฆ์ชงอยู่ ในระ แวก เดียว กัน มา รวม ทำ
 สังกรรมด้วยกัน ทจะเป็นทหนักได้ภายในตมาแต่จะบอกหนักกัน แต่
 ตมาซึ่งกำหนดอย่างใหญ่ไว้ ๓ โยชน์นั้น ถ้าว่าตามที่เข้าใจกันในขณะ
 นั้นก็เป็น ๓,๒๐๐ เต็น เป็นการพพวสัยที่จะบอกหนักแต่ละมาประชุมกันได้
 สะดวก กตจะมีเข้าใจผิดอะไรก็อะไรอยู่ในนั้น ตามฉทเขาถูกตมา
 กัน ในเมืองมอญ ซึ่งว่าพระบาทเศครตได้ประทานวงหนึ่งว่าเขาทำ
 อย่างไรกนนั้น ก็เป็นถาฏกระทำตามตทชของเกจอาจารย์สำนักหนึ่ง ซึ่งมี
 ได้ตองด้วยพระบาต

๓) พุดถึงความไม่เข้าใจกันจนได้อีกเรื่องหนึ่ง เจ้าพระยาเทเวศร์

เตนเศครเรื่องรามเกียรติคอนอสา มคจอากาศตะโตอกรบกับหนุมาน
 ชอนนจะแปลว่าอะไรก็ไม่ทราบ มีตางคนคิดเห็นว่าเป็นอากาศประตย
 แต่หากคำตะโตจะเทียบด้วยชอดอกไม้ไฟซึ่งจุดให้บินขึ้นไปบน อากาศก็ได้
 เหมือนกัน ในบทรามเกียรติศกาท ๓ มีว่า "อสูรเลอเมืองมารหาญ
 กต" ไม่ได้ออกชื่อ เกตากรหม่อมมหน้าไหนคจนนอยู่กเป็นหน้าผู้
 ชายตมกบทวาพระเลอเมืองชงคกรเป็นผู้ชาย แต่ทเจ้าพระยาเทเวศร์จค

เดินหนีเป็นผู้หญิง ท่านว่าในบทรัชกาลที่ ๒ มีชื่อกว่า "นางอากาศคะโต
มารหาญกล้า" และนางอากาศคะโตนั้นนางมา "จับใจ" ตามที่นางห้ามจับ
อย่างผู้หญิง แต่ทว่าชายต่างชนใจกระเบนคูกเห็นไม่ผิดกับกบยักษะทองปวง
ท่านก็ทำตามตามที่ท่านมาก่อน แต่เกิดอาการหม่อมให้หนักไปว่าเข้าใจผิด
คำว่า "นางจับใจ" ก็น่าจะหมายความว่านางอย่างผู้ชราอันคูกคือจับชาย
หนึ่งใจชายหนึ่ง ฝ่ายพระบาทเจ้าพระทัยแดง

คิดแปลว่า "นางจับใจ" นั้นขึ้นมาได้ เคยถูกกรมหมื่นจรวงศ์
ถามว่านาง "รัตโกบีณา" นางอย่างไร เกิดอาการหม่อมก็ถาม ท่านว่าท่าน
เห็นคำนั้นในบททรงเครื่องเมื่ออินทวิชิตจะเข้าพิธี ท่านก็คิดจะเขียนรูปอินท
วิชิตเข้าพิธีให้ถูกตามทิมชตกต่างใจหรืออย่างไรก็ไม่ทราบ จำได้ว่าฝ่ายพระ
บาทได้เคยทรงทำอะไรที่หนึ่งเป็นรูปอินทวิชิตเข้าพิธีในโพรงไม้โรตหนัก คอ
โตเท่าคน ศรัทธาโพกผ้าเหมือนรูปเขียน แคตตอกแต่งเหมือนโขนละครจับ
เอานางรัตโกบีณาไม่ได้ มาปลุกดูพจนานุกรมบาทของอาจารย์จตุรเดชม
"โกบีณ" ให้ตอตั้งสกัดใจเป็น "เกาบีณ" แปลว่าขดเคียว เห็นจะ
เป็นนางชบในซึ่งจะเห็นไม่ได้

๕) เจ้ากรมของเกล้ากระหม่อม ฝ่ายพระบาททรงรู้จัก ค่ายแดง
เมื่อวันที่ ๒๐ เดือนนี้ แรกเจ็บกรมอาการแต่ให้ออนเพตย เกิดอาการหม่อม
ก็ได้อุดหม่อมซึ่งเคยรักษาพยาบาลคงเกิดอาการหม่อมกับทรงครอบครองให้ช่วย
รักษา แต่ก็เป็นธรรมดาที่รักษาไม่พนักต้องเปิดย่น ที่หลังมีอาการให้
เบาไหลไปไม่เป็นเดา ทำให้ได้รู้ว่าต้องเจ็บในกระเพาะเบาหรือไต ได้
สั่งหม่อมออกคนหนึ่งไปให้ตรวจ เขาบอกว่าเป็นมะเร็งที่ไต เมื่อเป็นดังนี้
ก็พ่นวสัยที่จะช่วยได้โดยอยู่เอง

สารันสมเด็จ

ลายพระหัตถ์

๕) ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ สิงหาคม ได้รับแจ้งเมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม โดยบริพัตร จรกราบทูลส่งของค้อไปน

๖) เรื่อง โต โหด โต โต โหด นั้นเขาเรียกชื่อนั้นได้เคยกราบทูลมาแล้ว ที่เลี้ยงสูงตึกเป็นแต่เนิ่นเลี้ยงเท่านั้น เช่นชาวโคราชพดม้า เป็น มา, ช่าง เป็น ช่าง ช่าง เป็น ช่าง ก็เป็นเรื่องเนิ่นเลี้ยง หรือจะ ว่าให้โหด เช่นเราสอนให้อ่านหนังสือว่า กอ ขอ ขอ คอ คอ เมาะ งอ นั้นเป็นเรื่องเนิ่นเลี้ยงให้ปรากฏเป็นเบาหนัก เห็นได้ว่าวรรณยุกต์ เกิดที่หลังท่อนให้อ่านเช่นนั้น การนออกขรมนทานเดากนถงหนังสือไทย ใหญ่ ไทยพวกนั้นตั้งเสริมกันให้ทำบุญ ใครสร้างอะไรเป็นการบุญก็มี คานาขอ มคนหนังสือร่างคำดาเป็นทพกคนเดินทางไวข้างทาง แต่จุดบอ นาไวทหลังคำดาด้วย แคดับไปจนถึงเกิดไม่ได้ว่ามีขอนา จึงเขียนหนังสือ เป็นสดาบักใจว่า "ทนมณา" แต่คนเดินทางแปลไปเฉยอย่างหนึ่งว่า "ทนมมณา" เเตยเบ็ดหนีไปเพราะกตขหม ไม่ได้พกคำดาและกนมา ที่ เราจะเห็นไม่เป็นการ ในเรื่องไม่มีเครื่องหมายอักษร จึงได้คิดวรรณยุกต์ ขึ้น แคกไม่ได้ ไซ ในหนังสือไทยทุกหนทุกแห่งไป

๗) เรื่องหญิงจงเรียบริบร้อยไปได้न्छ้อย่างยิ่ง

๘) พระรูปสมเด็จพระนารายณ์ตามทศรังธ่างถนเป็นรูปในสมด พระรูปซงเสด็จออกตั้งหบญชร เกตากรหมอมกเคยเห็น ทงไตเคยเห็น พระรูปอนอกกตจย แคเดกเคมทจระตั้งเกตเอาพระพกคระวาเป็นอย่างไรทว ได้ไม ตามทกราบทูลนเป็นพระรูปใหญ่หน้า ถง ๒ เซนติเมตร ขนาด

เดียวกับรูป ๓๐ ซาคี ซึ่งเกิด่ากระหม่อมเข็ญแจกลงกราบค้ เป็นรูปทำ
สำหรับให้ดูโดยจำเพาะ เธอเอาเข้ากรอบไว้ จะกราบทูลให้ทรงทราบว่
คำ " บัญชร " ทางบาดัหมายคความจำหน้าค่างถูกรง ทำให้หนักไปถึ
หน้าค่างปราสาทหิน ในเมืองเขมรจ่าทำเข้าแบบ นั้นเป็นคความหมายเก่า
เชนกฎมนเทียรบาล ซึ่งเราเข้าใจไม่ได้แตงเชนกถ่าวมาข้างคั้น

๙) เรื่อง " คุณเดื่อชอตุก " มีชอตั้งดีหยายอย่าง ดึงได้เข็ญ
ถายมาในหนังสือเวรณบบกอนนนแตง ชอทำรูปไปส่งคใจนนั้นไม่ตั้งดี
ว่ใครจะทำนอจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๓ คร้ตั้ง ใน
คาคโคตงกมปรากฏอยู่แตงว่ " เถอญเหตขเบศรให้ สฤษคิแตงแตงมด "
ตามทครตั้งเตอถงประจคคุณเดื่อนนคมาก เกต่ากระหม่อมก้ค้ทราบบ้าง
แตไม่คตอต เขาเตอว่เมอพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้ากบสมเด็จพระ
พระศรีสรเขนทรค้กน คุณเดื่อก้เป็นคคนกราบทูลคบพระพิโรชคด้วย

๑๐) เรื่องยคศัพทชอวคคกแก เป็นถูกแนตามพระคาวร แมในชน
หลังซึ่งไม่มีตั้งคคแตงวคยงค้คเห็นพระตั้งพิ & รูปชนคคยงตั้งอรรถ แตง
ท่านผู้เทศน้จ้เทศน้ไปตามอรรถทตั้งวคนน คคยอนเปตยนเป็นตั้งวคเมอเทศน้
จบแตงเป็นคคถานอกทางจกท้เทศน้ไป และเป็นแพแชนคด้วย ถ้างานศัพค
ไม่มีตั้งวคท่ายเทศน้ก้ไม่เป็นงานศัพ

๑๑) จะกราบทูลตั้งชอซึ่งครตั้งเรยกว่อมนุษย์ & จำวค ยกษ เห็น
อชบายในทางตั้งตั้งถคว่อมตั้งอชคหยาก ท้จจะเป็นคด้วยเหตุนนจจจากน
คน คนกนคนนนตั้งตั้งถคกถอกนอชคคไป คนชรรพ ว่เป็นคคนค้คนราชบ
รือชของเทวดา ว่เป็นคคตั้งเทวดา เป็นชอจำเพาะผู้ชายเทอนนคด้วย ถ่า
เป็นคผู้หญิงเรยกว่ อปสร กุมภณช ตั้งตั้งถคเข็ญกุมภณช ว่อณช

ใหญ่ราวกับหม้อ ถูกเป็นแปดไปตามศัพท์เท่านั้นเอง นาค ว่าใหญ่ เอา
ใช้แก่กู ก็หมายความว่าจุกใหญ่ เอาใช้กับช้างก็หมายความว่าจุกใหญ่
อย่างเดียวกัน กูจะแปดไปตามศัพท์เหมือนกัน เอามาใช้แก่คนจะหมาย
ความว่างใหญ่ก็เป็นได้ คำว่า "บุ๋นาค" (บุ๋นาค) ก็หมายความว่า
ว่าคนผู้ใหญ่หรือคนโตฉะนั้น พวกอริยกถอศควาตัวเป็นคน นอกจากพวก
ของตัวถือว่ามีใช้คนทั้งต้น

จะกราบทูตรับรองพระดำริ ด้วยชายจ้วเคยท่องปาฏิโมกข์ บอก
ว่าอาบัติกุตตัจจยไม่มีในปาฏิโมกข์ ขอนเห็นได้ชัดทีเดียวว่าอาบัติกุตตัจ
จยนั้นเต็มเราทกลงเพื่อจะให้ตั้งขึ้นไปกว่าปัจจตคยอกชนหนึ่ง

๓๒) เรื่องทำรูปคนเป็นคณน ตมนกถึงรูปพระสังฆราช (แดงโม)
ไปเดี่ยวทีเดียว ถ้าเป็นของจริงก็ก่อทำรูปคนเป็นคณนมาแต่ครั้งแผ่นดิน
สมเด็จพระบรมโกศแล้ว แต่อาจทำจนทกลงแล้วซัดไปก็ได้ ไม่ได้จับพิรุช
ให้รู้แน่อย่างพระเหตอ เช่นได้กราบทูลมาแล้ว แต่นนพอเห็นกรูได้ไม่ต้อง
พิจารณา.

ควรมิคอรรแต่จจะโปรด

นร

บ้านชินนามอน ปีหนึ่ง

ฉศก ๓ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๓

ทูต ตมเด็จพระนครินทร์ ฯ

ตายพระหัตถ์เวรณบพดงฉศก ๒๗ สิงหาคม มาถึงหม่อมฉันแล้วโดย

เรียบร้อย

สนองความในลายพระหัตถ์

๓. ชื่อที่เรียกว่า "ปากน้ำโพธิ์" นั้น พิศดารเหตุจะเป็นชื่อเรียก
 กษัตริย์หม่อมฉันไม่ได้ว่าเคยเห็นเรียกชื่อนั้นในหนังสือเก่า ทตา
 บตปากน้ำโพธิ์เองเขาก็เรียกตำนานพงศาว "แควน้อย" เรียกตำนานว่า
 "แควใหญ่" ทามตำนานโพธิ์อยู่ไหนไม่ ชื่อที่เรียกว่าตำนานพงศาวในหนังสือ
 เก่าก็เห็นเรียกแต่ในหนังสือซึ่งแต่งในอาณาเขตตำนาน ดูจะหมายลงมา
 จนสุดแดนเชียงใหม่คือแดนใต้ไทยทเมืองตากเท่านั้น คลองพงศาวเป็นทาง
 ฟ้าในระหว่างตำนานนกขตายนมนนเป็นคลองขตมิใช่ตำนานเก่า แต่ตำนาน
 แควน้อยกับแควใหญ่เห็นจะมาประตบกัน ใกล้ปากน้ำโพธิ์เดยวัน แต่ก่อน
 ส้มยกรงศ์ไทยทจกเมืองพระบางทคร่งตำนานรวมเมืองทหงตตาด ปากน้ำ
 โพธิ์เดยวัน

จะทูตบรรเตงค่อไปตั้งตำนานเก่า ซึ่งหม่อมฉันกับพระยาโบราณราช
 ธานินทร์ (พร เศษคุปต์) ได้เคยเอาใจได้พิจารณาามาก พระยา
 โบราณแก่พิจารณาตองกรงศ์หรืออยุธยา หม่อมฉันพิจารณาตองอื่น ๆ

ดำเนาค่าง ๆ ที่มาร่วมกันในเขตกรุงศรีอยุธยา ว่าตามที่ได้สังเกตเห็นมา
แต่ "ขุน" คือยอดนาต่างกันมาถึง ๓๐ สาย ระบุเรียงแต่ทางตะวันออก
ไปหาตะวันตก

สายที่ ๑ ดำนาดัก ยอดนามาแต่เขาบนนากบแม่น้ำโขงข้างเหนือ
เมืองหถมผ่านเมืองเพชรบูรณ์ เมืองจเชียรบุรี (เดิมเรียกเมืองศรีเทพ)
เมืองชัยบาดาด และเมืองสระบุรี แลเดิมไปทางตะวันออกผ่านบ้านพระ
แก้วมาออกแม่น้ำเจ้าพระยาที่บ้านช่างข้างเหนือบางปะอิน ภายหลังจึงจุด
ศตของตตทางนครหลวงเอาสำเนามาตง โทศพระนครศรีอยุธยา

สายที่ ๒ จะเรียกว่าดำนานครไทย ยอดนามาแต่เมืองนครไทยแนว
เดิมผ่านทางข้างหลัง (คือฝ่ายตะวันออก) เมืองพิษณุโลก ตงมาประดบ
ดำน่านานที่ปากน้ำเกษชยอยู่เหนือปากน้ำโพชนไปไม่ไกลนัก ภายหลัง
ถูกขตศตของตตมาต่อแม่น้ำน่านข้างเหนือเมืองพิษณุโลก นำมาไหลเดี่ยว
ทางนน ดำนานครไทยเดิมค่อนข้างหลังเมืองพิษณุโลกกคณเขนเดยหายไป

สายที่ ๓ ดำนานาน คินนามาแต่เขาบนนากบแม่น้ำโขงในแควง
เมืองน่านผ่านเมืองฝาง เมืองทุ่งยง เมืองพชัย เมืองพิษณุโลกทางด้าน
ตะวันตก เพราะเมืองพิษณุโลกมีดำน่านานอยู่ทางด้านหน้า ดำนานครไทย
อยู่ทางด้านหลัง แต่เดิมจึงเรียกว่า "เมืองสองแคว" ดำน่านานถูกขต
ศตของตต เรียกว่า "ศตองเรียง" ไปคือดำนานครไทย สำเนาไปเดิน
เดี่ยวทางนนเป็นเหตุให้ดำน่านานเดิมค่อนเมืองสระหลวง (คือ เมืองพจักร
เก่า) ตงมาจนปากน้ำเกษชยคณเขน ถึงคองยายเมืองพจักรไปคตทศตอง
เรียง มีเรื่องปรากฏในพงศาวดารว่า ทูตกระหม่อม พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเรือกตไฟพระที่นั่งอครราชวรเดชชนไปเมือง

สาส์นสมเด็จพระ

พิษณุโลกเมื่อปีชวด พ.ศ. ๒๔๐๘ ข้าแต่เจ้านายมโหรีพระที่นั่งไป
ทางเมืองพิศครเก่าแต่ขาดต้องนำดคตองกตบทางคตองเวียง

สายที่ ๕ ตำนายม ยอดนำมาแต่ภูเขานิมนทตพายัพ ไหลผ่าน
เมืองแพร์ เมืองสุวรรณโคต เมืองบางยม ลงมาประสบบ้านท่าแพร้าง
ใต้ เมืองสุโขทัย ตำนายมถูกขุดคตองคตทเมืองเซตยงมาออกบ้านท่าแพ
นำมาไหลเฉียดทางคตองนน ตำนายมเคมคตองคตเมืองสุวรรณโคตกลงมา
ประสบบ้านท่าแพร้าง ใต้เมืองสุโขทัยเคยคตเงิน เรียกกันว่าตำนายมเก่า
เอาชื่อนายมมาเรียกบ้านท่าแพแต่เมืองเซตยง ลงมาจนคตอกเซตเมือง
สุโขทัย

สายที่ ๕ บ้านท่าแพ (ตั้งตั้งจาเคมจะเรียกว่า "บ้านเซตยง")

ยอดนำมาจากมณฑลพายัพมาผ่านเมืองเซตยงทางฝ่ายตะวันตก และผ่าน
เมืองสุโขทัยลงมาประสบบ้านท่าแพตรงไหนหาทราบไม่

สายที่ ๖ จะเรียกตามชื่อปากน้ำว่า "บ้านเชียงไกร" ยอดนำ

ลงมาทางเมืองสุโขทัย แต่จะมาจากไหนยังหาทราบไม่ ได้เห็นแต่คตอง
ผ่านข้างหลังเมืองกำแพงเพชร มีเมืองโบราณเรียกว่าเมืองพาน อินม
ช้อยอยู่ในคตองจารึกสุโขทัย คตองยุรมตำนานน แต่รมเป็นแนวตองมาจนปาก
น้ำเชียงไกร (แต่เรียกคตองเมืองนครสุวรรณโคตว่า "เชียงไกร") บ้าน
คตองเงินหมดทั้งสาย

บ้านเก่าสายที่ ๖ จนสายที่ ๖ ทพระรัตนมาตามตองลงมาประสบบ้าน

แควใหญ่ข้างเหนือปากน้ำโพธิ์ทงนน

สายที่ ๗ บ้านพังกหรือแควน้อย ยอดนำมาแต่เขาบันนากบแม่น้ำ

โขงในเขตเมืองเชียงใหม่แต่นครจำปาง มาประสบบ้านจาง อินคตองเมือง

นครดําปาง ที่เมืองตากเก่า รวมกันผ่านเมืองตาก (บ้านระแหง) และ
เมืองกำแพงเพชร ตงมาประชิดด้านหน้าแก่งใหญ่ที่ปากน้ำโพธิ์

สายที่ ๘ จะเรียกว่า "ด้านข้างประมง" ตามที่เรียกกัน ณ

เมืองนครสวรรค์ ด้านหน้าอยู่ทางฝ่ายตะวันตกเฉียงกึ่งตงมากษด้านาพงคตง
แต่เมืองกำแพงเพชร ต้นนษฐานว่ายอดคณาจระมาแต่เขาบันนาคแดนเมืองไทย

คอกกับเมืองพม่า คอด้านข้างเหนือแต่เป็นห้อง เป็นคองตั้งเกดไต่ว่าเดิม
เป็นแม่น้ำใหญ่ เห็นจะคณเขนเมอชคคตองตงนหมากให้มาคคคอกกับด้าน

พงคทเมืองกำแพงเพชร ชกถ่ายนามาออกด้านาพงคตงตงหมด ที่ในเรือ
พงคาวตาร เรียกว่า บึงหูกวาง อยู่ในระหวางเมืองนครสวรรค์กับเมือง

กำแพงเพชร ซึ่งพระเจ้าเสือศรีสังให้กรมพระราชวังบวร ฯ กับพระบัน
ฑูรน้อยถนทำทางเสด็จทรงช้างข้าม กคอด้านาข้างประมงนหนเอง ช่างไต่ตง

มาถึงเมืองนครสวรรค์ยงเหนือเป็นด้านาใหญ่ เรียกว่าด้านาข้างประมง
อยู่คองหนึ่ง (แต่หม่อมฉนไม่เคยไปค) คอตงมาถึงเมืองพยหคกรมอก

คอง ๓ เรียกว่าด้านาพระทรง ยงกว้างตงเป็นด้านาใหญ่ จะมารวมแม่น้ำ
เจ้าพระยาตรงไหนยงหาทราบไม่

สายที่ ๙ ด้านาเมืองสวรรค์ ชาวกรุงศรีอยุธยาเรียกกันว่าแม่น้ำ

น้อย ตั้งเกดคณแนวคองชนไปทางเมืองอุทยธาน ยอดคณาเห็นจระมาแต่คณเขา
บันนาคในแดนเมืองนน แต่เมือตมยศุโขทัยเกดจระคอกกับตมยกรุงศรีอยุธยา

ชค "คตองแพรก" จากแม่น้ำน้อยไปคอแม่น้ำเจ้าพระยาคงเป็นเมือตมย
เมืองสวรรค์ เมืองสวรรค์จงไคชอว่าเมืองแพรก ด้านานอยนตมตงมา

ผ่านเมืองตงท เมืองจเคษชยชชายู ผ่านทางบ้านมกให้มาออกทบางไพร
แต่ภายตงชคคตองตคทนนบางทนบางเตยเตอระไป

ถ่ายที่ ๑๐ ตำบลพบุรี ยอคนาดงมาทางฝ่ายตะวันออกแต่จากที่
ไหนยังหาทราบไม่ เดิมก็เป็นแม่น้ำใหญ่ ยังเหลืออยู่ที่บางดบางขาม เรียก
ว่าตานาโพธิชย ภายหลังถูกขุดคลองของลตทบางพุดซาและตอนออกกเดยคน
เงินเป็นห้องเป็นคอน

นาที่เหลออออกปากน้ำเจ้าพระยามาแต่ตานาถึง ๑๐ ถ่ายตั้งพรรณนามา
แต่ยังไม่ใครรู้ทางของตานาเหลอนนที่เปลี่ยนแปลงมาอย่างไรแน่ ได้แต่
ประเมินตามสังเกต เห็นดังทูตมา ยังมีตานาในแขวงเมืองตั้งที่แต่ละเมือง
อิมทร และตอน ๆ ซึ่งยังคงไม่เห็นเค้าเดิมออกหลายแห่ง หม่อมฉันได้เคย
ขอใ้กรมแผนที่เขาช่วยตรวจ ทำแผนที่แนวตานาเก่าก็ไม่สำเร็จ เพราะ
กิจธุระของกรมแผนที่ไม่ตรงกับกับความปรารถนาของ ราชบัณฑิตยสภา
หม่อมฉันได้ตของคตอกอย่างหนึ่ง ฮาศัยเทศทนายศรี อมาตยกุล^(๑) ซึ่งรับ
ราชการอยู่ ณ พิพิธภัณฑสถานอุกเกณท์เป็นทหาร หม่อมฉันร้องขอใ้
กระทรวงกลาโหมใ้ส่งนายศรีไปรับราชการ ในกรมทำแผนที่เพื่อเรียนวิชา
ทำแผนที่ หมายจาเมื่อนายศรีรับราชการทหารครบกำหนดวิชาทำ
แผนที่มาแล้ว จะจัดใ้มีพนักงานทำแผนที่ชนในราชบัณฑิตยสภา สำหรับ
ทำแผนผังและแผนที่โบราณวัตถุ รวมทั้งตรวจแนวตานาเก่าด้วย ถ้าสำเร็จ
ตามความคตเพียงนายศรีไปเรียนวิชามา ยังไม่ทันจะใ้จัด กอง ทำ แผนที่
หม่อมฉันก็ออกจากตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสภา เห็นว่าถ้าทำแผนที่
แนวแม่น้ำเก่าได้ จะรู้และจะคตจนจณยเรื่องพงศาวดารอุกคตองคชนอกมาก
เมื่อยังไม่สำเร็จคตองปตอยใ้ใ้ให้คนภายนอกหน้าเขาคคตองไป

๒. ที่เรียกจาทะเลสาบมน หม่อมฉันก็เคยตั้งดัยเหมือนอย่างทรง
พระดำริคัจา "สาบ" จะเป็นชื่อทะเลเฉพาะแห่ง คือเฉพาะทะเลที่หน้า

(๑) บัจจุบันเป็นหัวหน้ากองวรรณคดีและประวัติศาสตร์

จัดเมืองเขมร เพราะมีคำภาษาไทยเรียกเป็นอย่างอื่น ทางฝ่ายตะวันออก
เขาเรียกว่า "หนอง" เช่นหนองหาญที่ตั้งเมืองลักตนครแต่เมืองกุม
ลดาบี ทางฝ่ายเหนือในจารึกของพ่อขุนรามคำแหงที่ว่า "เขืองตะวันออก
ออกเมืองสุโขทัยมทะเลหลวง" และทขนานชื่อเมืองพจครแต่เดิมว่า
"เมืองสระหลวง" ก็เป็นแต่เอาคำภาษามคธมาใช้หมายความว่าห้วงน้ำ
อย่างเรียกกันจนหลังว่า "บึง" นั่นเอง ที่แปลคำ Lake ว่าทะเลสาบ
นั้นผิดแน่

๓. กษัตริย์เจ้ามาที่ประทานเพิ่มเติมมา หม่อมฉันพิจารณาเห็นว่า
ทำให้วินิจฉัยอย่างหม่อมฉันได้ทั่วไปชดียงชน ตามความในศกษาดทห้าม
มิให้กำหนดเขตต์มากกว้างใหญ่เกิน ๓ โยชน์แต่ มิ ให้คบจน พระสังฆ
๒๓ องคณงไม้ไคณน พิเคราะห์ดูข้อแรกเป็นมุตของมหาลัมา ข้อหลังเป็น
มุตของพัทธลัมา ดังจะทุตอธิบายความเห็นเป็นอุปมาต่อไป

คางว่าเมื่อพระพุทธศาสดาตวง ๕๐๐๐ ปี ขึ้นพระสังฆซึ่งมีแต่เจ้า
เหตุของทคหุหมตแต่ พระศรีอารยมาตริ์รู้เป็นพระพุทธเจ้าแต่ให้พระสังฆ
สาวกพวก ๓ มาประกาศศาสดาในเมืองไทย แต่บัญญัติเรื่องลัมาสำหรับ
ทำตั้งขกรรมอย่างเดียวกันกับพระดำกยมน์พุทธเจ้า พระสาวกพวกนั้นมา
ถึงกรุงเทพ ฯ เมื่อก่อนจะเที่ยวแยกย้ายกันไปเที่ยวประกาศพระศาสดา
ปรึกษากันว่า จะกำหนดเขตต์มาเพียงไหนดี องค์ ๓ เห็นว่าควรกำหนดเขต
มณฑลกรุงเทพ ฯ เป็นลัมา พระภิกษุโดยมากเห็นว่ากว้างขวางเกินไป
เวลาจะทำตั้งขกรรมจะต้องเที่ยวเดินคิคตามพระถึง เมืองปทุม เมือง
มัน และเมืองลัมทรปราการ จะลำบากนัก จึงตกลงกันให้เอาเขต
จังหวัดกรุงเทพ ฯ เป็นลัมา เมื่อตกลงกันเช่นนั้นแล้ว คอมาบางครังก็

ศาสนสมเด็จ

ทำสังฆกรรมกันที่สามเสน บางครั้งกาทบาทบางคอกแหตม แดงแต่จะระตวก
เพราะอยู่ในเขตของลัมาทได้กำหนดไว้ทง ๒ ค่ำบถ มุตของมหาดังมานา
จะเป็นเช่นน คางวาคอมามมูเดอมได้ถววยส่วนแห่ง ๓ ที่ปทมวณเป็นตั้งทช
ค่อพระตั้งฆัดำหรับเป็นที่ทำสังฆกรรม เมื่อมทเป็นตั้งฆัดมบคเกิดขนตงน
แดง แคนนทไปทำสังฆกรรมที่ปทมวณแต่แห่งเดียว อนนนาจะเป็นมุต
ของพทธลัมาจงมขอห้ามมิ ให้กำหนดเขตลัมาทกว้างขวางเกินไป แดะห้าม
มิ ให้กำหนดเขตพทธลัมาทแคบเกินไป แดะคามพญชนะในบาถเอาขนาด
ที่สุดทง ๒ อย่างชนวา

คามพทชบัญญัติเดิมซึ่งคงเมื่อพระพทช องค์ ลัง พระ ล่า จกไป เทียง
ประกาศพระคำสั่งน่านาจะเป็นอย่างเช่นอุปมามา ค้องเป็นการที่เข้าใจง่าย
แเดะทำได้ระตวก เพราะเมื่อพทชกาดพระภิกษุต่างกยงไม่มมากนท แดะคน
ทยงไมเดอมได้พระพทชคำสั่งนากมมาก ครนจวงพทชกาดมาได้หิตายร้อยปี
พระพทชคำสั่งนารุงเรืองแพรหิตาย พระภิกษุแเดะตั้งฆาจาตั้งมีมากมาย ผู้
คนพดเมืองกนบถอพระพทชคำสั่งนาทวไปเป็นพน วจธอนพระคำสั่งนากณ
แปรไปคามเหตุ เป็นคนวาพระตั้งฆอชูกบจตประจาท ไมค้องจวริกไป
เทียงธอนพระคำสั่งนาเหมือนแต่ก่อน ผู้คนทพอใจไปฟังตั้งธอนพระคำสั่งนา
ทคามจตเป็นกจจตรของประชาชน กิดคูลำพระพทชองค์ได้จอยุจนเวดา
เมื่อการณแปรมาคด้วยความเจริญอย่างว่า ก็เห็นจะทรงแก้ไขพทชบัญญัติ
เรื่องตั้งมาเบตยนแปลงมา ให้เหมาะแก่พฤติการณ แต่พระมหาเถระต่างก
นกาย อนเป็นคณลทททหนยานทเรือดอกน ได้ตงมคไว้เดยแเดวเมื่อเกิด
เหตุทจะค้องทำทคยตั้งคายนามือ พ.ศ. ๓๐๐ ว่าไม่ให้แก้พระจณชบัญญัติ
เดิมเรื่องตั้งมาในเวดาเมื่อพฤติการณไม่เหมาะแก่พทช บัญญัติ นน เลย แดง

จึงแก้ไขกันด้วยทางนัยกรรมต่าง ๆ ตามความเห็นของเกจิอาจารย์ แต่
รวมความก็คือทำผิดกับพุทธบัญญัติเดิม แต่ให้อำนาจความดีแก้ไขพระวินัย
หม่อมฉันคิดเห็นดังทูตมา

๕. ที่เรียกงานงิ้วใจจะเป็นอย่างไรหม่อมฉันไม่เคยคิดถวญถึ นึก
งานงิ้วทางหงส์ก็งิ้วใจเหมือนกัน ถ้าวางตนเคาของการงิ้วมา ชาว
อินเดียกับไทยก็เป็นอย่างเดียวกัน ไทยเราอาจจะได้แบบมาแต่อินเดีย
ด้วยซ้ำไป คือเวตาอยู่กับบ้านเรือน โดยปรกคณุงมาฝนเดียวตามสบาย
ถ้าไปทำการงาน เช่นไปรับฟ่งเป็นคณ นุงกางเกงสั้นเปตาข้างในนุงผ้า
ทับข้างนอก ผู้หญิงเดิมเป็นแค่นุงผ้าฝนเดียว เป็ดอยออกทงชาวอินเดีย
แต่ไทย ภายหลังจึงใช้มาหมับคอก ชาวอินเดียใช้มาฝนเดียวทงนุงหม
ไทยเรา ใช้ผ้า ๒ ผืน นุงผืน ๓ หมับผืน ๓ หม่อมฉันมีความวิพอทุกได้แต่เท่านั้น

๕. ที่เจ้ากรรมของท่านถึงอนิจกรรมนั้นหม่อมฉันเดี่ยตาย ด้วยคณ
แต่รู้จักชอขแกมา เพราะเห็นกรยามารยาทกับทงชยาศัยเป็นคนสัภาพ
เป็นนุดอย่างแบบโบราณ เห็นแกเมื่อใดก็คิดถึงเจ้ากรรมคนแรกของหม่อม
ฉัน ชื่อเทศ เดิมเป็นมหาดเตกตระครของกรมพระพิทักษ์ ๆ ดันพระชนม์
แล้ว มาเป็นพี่เลี้ยงของหม่อมฉันอยจนได้เป็นเจ้ากรรมแล้วจึงตาย โดย
ปรกคณุงไม่ชอขได้แต่ถ้าเป็นเวตาชอนักเอาผ้าขาวมาชบหน้าคอกอกเหมือน
อย่างพระหมคอง แต่แกเขาเจานายชุนนางนางได้เรยบรอย เจาพระยา
เทเวศร์รักออกจะเคารพด้วยเศยคณมาแต่ยงเด็ก ผู้คแบบโบราณเช่นเจ้า
กรรมของท่านเห็นจะหมคคองแล้ว.

ควรมีควรรแต่จะไปรด

ตั้ง ๒๖ พฤษภาคม

พระภิกษุผู้ทรงสมณศักดิ์ ถวายพระพรแด่สมเด็จพระนารายณ์ ให้ทรง
อุทิศพระที่นั่งถวายเป็นสังฆมณฑล ในเขตดาวจวมหาดเด็กเมื่อใกล้สวรรคต
นกราบทุกแต่ขอท่ละดูใจมาก ที่ละดูใจน้อยมอกมาก หากแต่ไม่
ได้นำมากราบทุก

๒ เรื่องสืบสองนักษัตร เทาที่สืบได้อความมาก “คุมไม่คิด” ให้
เป็นรูปขนิได้ รัแนว่าไม่ได้มาทางอื่นเคีย เพราะในอื่นเคียไม่ได้ใช้ มี
ไซกันแต่ทางโกตบ้านของเรา ที่จะเป็นคคกนขนแถวบ้านเรา ทางจัน
ทพบแต่จกแยงกนมาถึง ๓ ขน เป็นจกพวกคคกค เพราะเหตุด้วยเป็นสัง
ทค ขนคางาคคคชนในแผ่นดินถง ขนคางวาคคคชนในแผ่นดินย่น ขนสูง
วาคคคชนในแผ่นดินโคเกก แต่ฝรั่ง เขาว่าจันจามาแต่ครกเกา และว่า
ครกเกาจามาจากบาบิไดนอีกค่อหนึ่ง ความจริงจะเป็นอย่างไรก็ทราบไม่
ได้ จะฟังเขาคำพูดในหนังสือก็ฟังยาก ค่างก็พูดไม่ตรงรอยกนไปทั้งนั้น

พิจารณาถึงเรื่องเรียกชื่อก็ไม่ได้เรื่อง ดางพวกก็เรียกต่างกนไป
โกต ดางพวกก็เรียกเหมือนกัน เช่นไทยเรียกเหมือนกันกับเขมร แต่ก็ไม่โกต
กับจัน พวกพายัพและอีสานคงจะเรียกเหมือนเราเพราะอยู่คคคคอกน แต่
แพ้นไปเหมือนเขากับอาหม เห็นได้ว่าเขาสืบมาทางนั้น ล่องเราเขาอย่าง
เขมร แต่เขมรก็ไม่ได้เขาอย่างญวน ซึ่งเป็นเมืองใกล้เคียงกันมา ประ
หตาดหนักหนาอยู่ ोनชอขบนั้นจะเป็นภาษาอะไรก็คคคคไม่คคก แผลดเขา
ความก็ไม่ได้ ดางทกจะหมายถงรูปสังคจวนนเอง ดางชชกปรากฏเช่นชาง
พายัพเรียกตงวาวอก แต่อาจมีใครตบตนเขาชอขบไปเรียกตคคคคคหมาย
บักได้ เช่นเจ้าพระยาภาสกรจตบาญชกบชวว่า “แกงระกา” ฉะนั้น ดาง
พวกก็ไม่ชอขบต่างหาก เรียกตรงตามชอสังคคคคคคขบไปตเดียว ดางพวก

ศาสนสมเด็จ

ก็เรียกทั้งสองอย่าง ตามข้อปักเรียกตามข้อตัดวงเรียก เช่นพวกจีนเป็น
 คน ปัญหาซึ่งเคยกราบทูลมาถึงเรื่องบิษะโรงมุนจามาแต่ "หง" แห่ง
 ภาษาจีนหวอง ตับภาษาจีนหวอง (ไม่ใช่ทางพระเจน) ได้ความว่าชื่อ
 บิษะโรงเขาเรียกว่า "อิน" โกดกันไปเป็นไหน ๆ แม่เรียกตามข้อตัด
 จึงเป็น "หง" หรือ "ตง" ซึ่งแปลว่ามังกร (แต่จริงเป็น "เตง"
 หรือ "เตง")

รูปสัตว์ประจำบิษะโรงมีลักษณะอยู่ ๓ อย่าง บิษะโรง ดาวพวกก็ว่าเป็นดวง
 ดาวพวกก็ว่าเป็นควาง พวกก็ว่าเป็นควางเห็นจะเป็นด้วยในประเทศแห่ง
 คนไม่มีดวง เช่นคนที่ไม่เห็นทำรูปดวงอาทิตย์ไหน มีลายครามก็แต่ "จุงควาง
 ข้ามสะพาน" ขางเจนเขาเรียกควางในคำหนึ่ง แปลได้ความว่าจุงควาง บิ
 ษะโรง ดาวพวกก็เป็นมังกร ดาวพวกก็เป็นนาคเห็นจะแฉ้วแต่ใครถนัด
 อย่งไหนตามแต่พวกคนจะเข้าใจได้ เพราะเหตุที่เหยียดเอามังกรเป็น
 นาคเป็นงูไปด้วยกัน ผิดกันแต่มีควางก็ไม่มีควางแทนที่ที่แปลมากก็คือ
 บิษะโรง พวกพวยพวงทกทำเป็นขาง คิดตามกตจะเห็นเหตุห่างแต่มีท ขวาง
 หึ่งเกิดากรหม่อมคองเขียนหมิวงหาหมุดเสี้ยแย ที่สุดก็เห็นปรากฏว่า
 เต็มเหมือนขางซึ่งรู้อยู่แต่ ผิดกันแต่ปลายอวยจะต่างอย่งเท่านั้น ถ้า
 ไบราณมออยู่ว่า "เห็นขางเทาหม" หมายความว่าโกดเจนเห็นขางราว
 กับว่าหม เป็นการแต่ตั้งว่าขางกับหมเป็นสัตว์พวกเดียวกัน จึงทกเอาหม
 เป็นขาง เต็มเป็นเตาอย่งมีหลักฐานน้อยนัก

เดือนกชอบกต ทางอินเคยเรียกชื่อตามดาวฤกษ์ ทางไทยเรียก
 ชื่อเป็นทางนำเบอเหมือนกชเจน เห็นได้ว่าเอาอย่งจีน ทางฝรั่งเป็นไป
 อย่งอิน ๕ เดือนเป็นนำเบอ อีก ๘ เดือนเป็นอินไป ยังไม่ได้ต่อบคาวา

ดูว่ามาแต่อะไรเป็นแต่ไต่ย่นเขาพูด จากไม่ได้ ว่าพระเจ้าแผ่นดินในเมือง
โรมทรงบัญญัติคนตั้งเกศได้ว่าเป็นชอกคนก็มี เช่น "ออกุสต์" เป็นต้น
แต่เดิมที่จะแบ่ง ๑๐ เพราะชื่อเดือนตั้งท้ายเป็น ๓๐

วันที่ ๗ คือวันอาทิตย์วันจันทร์ นนชอบกต เทาทรูแม่ทางโกตบ้าน
เรากมไซกนน้อย จนกไมม อมเตยกไมม เราจะได้มาแต่ไหน ตั้งเกศ
เห็นเป็นชื่อเทวดาร่วง ๆ ทงนน ที่จะมาพร้อมกบโห เห็นได้ว่าโหเก่า
ถว่าพราหมณ์ ซึ่งนับถือพระอิศวรพระนารายณ์มาก นอกจากทาง
เรากไปรทางฝรั่งจาเซามเหมือนกัน แต่ดอบตำรามผิดกันไปบ้าง วัน
อาทิตย์วันจันทร์วันอังคารแะวันเสาร์ตรงกัน ส่วนวันพุธกลายเป็นเทวดา
รักษา พวงเขอรมน วันพฤหัสบดีเป็นพระอินทร์ (อิศวรปานิ) วันศุกร์
เป็นเทวดาชายาพระไอดิน (ไม่ใช่ "วันุสต์") ที่เขาจะได้มาจากกรีกซึ่ง
นับถือเทวดาร่วง ๆ อย่างโหเรา

ลายพระหัตถ์

- ๓ เมื่อวันที่ ๓๓ สิงหาคม (วันเสาร์) ได้รับลายพระหัตถ์เวร ดง
- วันที่ ๒๗ สิงหาคม โดยเรียบร้อย จะกราบทูลส่งของเป็นฉางขอต่อไป
- ๔ เรื่องตมทตรัดจาแนกไปนน ดอนเรื่องเก่าแก่แะเพนเผื่อ แมตง
- ตมก้อยได้ ทตมตด ๆ รอน ๆ นนเดจเคมท จะอภัยไม่ได้เดย
- ๕ เรื่องเทยจรานพนนุหญมชาชอบ แต่เราเบอ ดงไดเคยเดาถวาย
- มาทหนงแะจ พระคำวดีในเรองกนนนถูกทตุด คนทคายเตยในเรองกน
- ม้อยบ้อย ๆ ไม่จำคองเป็นคนแก่

๘ รูปดีหัดเดชะ ซึ่งทำมือแก่ พัน เป็น พันธุ์ ไปชมภิกษุหนุ่ม
 ผู้เขียนหนังสือไปกนดใจ ที่แท้เป็นพระค่างของสมเด็จพระราชบิดา เกิด
 กระหม่อมหาทราบไม่ ความพระค่างว่ารูปทศกรรฐ์เขาเขียนหลายแขน
 กนแต่เมื่อแต่งปาฏิหาริย์ นึกดูเห็นเขาเขียนกนเช่นนั้นแต่เพียงหกแขน
 คือชกดระด้ามแขน ไม่ใช่ชกดระด้ามแขน ที่มีชกดระด้ามแขนนั้นจรดในทาง
 งามกึ่งอย่างทีพระอาจารย์แดงว่า

๙ เรื่องพระยาราชาโกษา (จันทน์ วัชรโรทัย) ได้ให้พระยาอนุ
 รัทษไปตามพ่อเขา เพราะเห็นว่าพระยาอนุรัทษเป็นนักเขียน แม้จะเขียน
 หนังสือมาให้ก็ไม่ดีนัก คิดว่าดีกว่าที่จะให้พระยาอภัยธรรมแต่งหนังสือ
 เอง จะถามด้วยปากให้บอกด้วยปากหูกข้าวรดเดี่ยวแล้ว จะฟังผิดไป ได้
 ความประการใดจะกราบทูลมาให้ทรงทราบทีหลัง

๑๐ ขอพระวินิจฉัยในเรื่องชาตูกุดดวงที่ประทานไปนั้น ได้เอา
 เขาเปตียนฉบับเดิมตามรับสั่งแล้ว

จะกราบทูลให้ทรงทราบว่า คำสั่งลฤกษซึ่งพราหมณ์กต้อมพระ
 เจ้าตูกเชอนน เขาคำกต้อมหงส์ที่ทเวตสถาน ในการพชโตซึ่งช้านนเองไปใช้
 มอกขอหนังสือ ซึ่งไม่ได้กราบทูลตามมา ได้ยืนยันว่าเป็นสมเด็จพระ
 พระเจ้าตูกเชอเจ้าฟ้าแล้ว พราหมณ์เขากต้อมนตเป็นตประศูไกรดาศด้วย
 ฝ่าพระบาททรงทราบหรือไม่ว่า เขา กต้อม มนคณน กอน กต้อม หรือ ท หง
 กต้อม เข้าไปในการสมโภชเดือนสมเด็จพระเจ้าตูกเชอเจ้าฟ้าก็ไปนั่งอยู่
 โทด ไม่ได้ยืนยันถึงพราหมณ์.

ศกรมิศวรแต่จะโปรด

สารสินสมเด็จ

บ้านชินนามอน ปันง

วันที่ ๓๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๘๓

ทูล สมเด็จพระนริศร ๑

ตายพระหัตถ์เจ้านมบตงวันที่ ๓ กันยายน มาถึงหม่อมฉันแต่
คราวนั้นเขาเขามาตั้งคอรณเจ้าวเจดาบาย เห็นจะเป็นเพราะประจบคราว
เมตย์ยุโรปมาถึงมีหนังสือมาก

ทูลสนองความในลายพระหัตถ์

๑ เรื่องตีมาหม่อมฉันได้ทูลทูลจ้อย รวงมความไปในจดหมายเจ
นบตงตามกับตายพระหัตถ์ฉบับนั้นแล้ว ยังแต่ขอถอนตีมากคิดดูเห็นม
เต็มได้งาย ๆ คือเมื่อพระสงฆ์ข้ายถนทไปตั้งสอนพระ คำสั่งนา ต้อง บอก พระ
สงฆ์ในขณะเดียวกัน แต่กระนั้นที่เขาคัดมาคิดคอกันให้รู้เท่านั้นเอง
กตาวกนั้นว่า พระบาทมทง "อศต" คือความแต่ระพยญชนะ คือ คำ
การททวงนยกรรมมกถอเอาพยญชนะเป็นเหตุจง แปร ความ ไป ได้ ต่าง ๆ
เช่นตรัดยกเป็นอุทาหรณ์มัจฉาเขตตีมาอันหมายด้วย "กอนหิน" ความ
อศตหมายว่ากอนหินที่คิดตั้งอยู่กับแผ่นดินโดยธรรมชาติ กตายเป็น
กอนหินกตม ๆ อันคนอาจจะย้ายเอาไปฝังหรือ ตงไว้ที่ ไหน ได้ ตาม ใจถวน
เป็นด้วยเอาพยญชนะแก่อศตทงน

๒ เรื่องข้อ ๓๒ บทมนุษย์ต่างชาติเรียกต่างกนนั้น หม่อมฉันน
ชกลงมุดของข้อคหวอย ซึ่งพระเจนนอกษรแกเคยค่นอธิบายมาให้ ว่า
เมื่อแรกจกนคคอกหวอยนเขาเอาชอชุนนางโบราณคราวราช วงศ์ ชอง ซึ่ง

กน ขอนต่อว่าดกษณะแฉะวันทอง ๘ น่าจะได้ไปจากครูเดิมครูเคยกนทงน
 ๓ ถึง ๓๒ เรียกเป็นชื่อเดือนกม ให้ชื่อ
 เดือนด้วยหมายศกยามอย่างอื่นกม แต่หม่อมฉันไม่มีเครื่องมือจะดอบส่ง
 จะไปหาตำราเดือนฝรั่งคู่มือสมุดเมือง บึงก เมื่อญจนร่างจดหมาย น เป็น
 เป็นจนาทศย จึงทุดต้นองเพียงเท่า

๓ มนคดังดักฤททพราหมณกตอมตูกหดวงนหม่อมฉันก็เคยได้
 ยินว่าถ้าพระราชกุมารเป็นเจ้าฟ้าจามนคเป็นบุตรกูไกรดาศด้วย แต่ก็ไม่
 เคยเข้าไปฟัง โกลดแฉะมิได้เคยถามพระครูพราหมณ ได้แต่ตั้งนิษฐานว่า
 เหนจะเพิ่มเขาช่างหา

ปกรณกะ

๕ เมื่อตั้ง ๒ ตปีคาหะมาแล้ว ชายประตบสุข ถูกเขยหม่อมฉัน
 มีจดหมายมา ว่าเธอคิดจะแต่งหนังสือว่าด้วยเงินตราของไทย ถามมา
 ว่าหม่อมฉันจะให้ความรู้ช่วยเธออย่างไรได้บ้าง เมื่อญหม่อมฉันได้เขียน
 คำนานใจตอน ๓ เป็นเรื่องเศรษฐกาต ๕ จนคนรชกาต ๕ หม่อมฉันจึง
 เขียนเรื่องคอกอนทงนไปเพิ่มเขากับทเขียนใจแฉะดังไปให้ชาย ประตบสุข
 เห็นว่าพอจะเป็นเรื่องบรรเดงถวายได้ ในตปีคาหะนี้ จึงส่งตำเนาถวายมา
 ฉบับ ๓ ด้วยกนกับจดหมายน.

คจรมคจรแฉะแฉะจะไปรด

คจรมคจรแฉะแฉะ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม 263 ถนนพระราม 6 ซอยมันส์น 2 พระนคร โทร. 57766
นายรวล รุ่งเรืองธรรม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2501